

HvA-LBIO-rapport alimentatieberekening

Onderzoek naar de mening van burgers over de
berekening van kinderalimentatie

Inhoud

Over de auteurs:	2
1 Inleiding.....	3
1.1 De berekening van kinderalimentatie	3
1.2 Doel en onderzoeksvragen.....	5
Doelstelling	5
Onderzoeksvragen	5
1.3 Onderzoeksafbakening	7
1.3.1 Verkennend onderzoek	7
1.3.2 Onderzoekspopulatie	7
1.3.3 De steekproef	8
1.4 Onderzoeksopzet	9
1.5 Methodologie.....	9
1.5.1 Respons.....	9
1.5.2 Statistische verwerking	10
2 Resultaten	11
2.1 Algemeen.....	11
2.1.1 Informatie over de respondenten	11
2.1.2 Door wie wordt de alimentatie berekend?	11
2.1.3 Hoe wordt de alimentatie berekend?.....	14
2.1.4 Vaststelling door de rechter	15
2.1.5 Het ouderschapsplan	16
2.2 Mening van de burger over de berekening van kinderalimentatie	17
2.2.1 Begrijpelijkheid/transparantie van de berekening.....	17
2.2.2 Algemene tevredenheid systeem berekening alimentatie	20
2.2.3 Hoogte kinderalimentatie.....	21
2.3 Verband tussen betalingsproblemen en de berekening van kinderalimentatie	25
2.4 Behoefte aan een eenvoudige berekening van de kinderalimentatie	27
2.4.1 Behoefte aan andere manier van berekenen.....	28
2.4.2 Mening over een formule of tabel.....	29
2.4.3 Behoefte aan en mening over een hulpmiddel	31
3 Conclusie.....	33
4 Literatuurlijst	36
Bijlage 1: vragenlijst	38
Bijlage 2 Cirkeldiagrammen algemeen	42

Over de auteurs:

Mr. Dr. Bregje M. Dijksterhuis is in 2008 aan de Universiteit Leiden gepromoveerd op een rechtssociologisch onderzoek naar landelijke rechterlijke samenwerking op het gebied van alimentatie. Zij is werkzaam als onderzoeker en docent bij de Hogeschool van Amsterdam, aan de opleiding HBO Rechten binnen het domein Maatschappij en Recht. Dijksterhuis doet in samenwerking met de rechtspraktijk, studenten en andere onderzoekers, onder andere onderzoek naar de praktijk van het echtscheidingsrecht. Daarbij ligt de nadruk op de regelingen rond de kinderen; het alimentatierecht, omgangsrecht en ouderschapsplan.

Mr. Drs. Nina Vels is als adviseur financieel beleid en analyse werkzaam bij het Landelijk Bureau Inning Onderhoudsbijdragen (LBIO). Tevens is zij manager van het project 'alimentatierekenen'. Zij heeft psychologie gestudeerd aan de Universiteit Utrecht, met als specialisatie psychonomie. Deze specialisatie richt zich voor een groot deel op het doen van onderzoek. Daarnaast heeft zij de deeltijd opleiding Rechtsgeleerdheid (master privaatrecht) afgerond aan de Erasmus Universiteit. Haar afstudeerscriptie ging over de Tremanormen en een eventuele vereenvoudiging van het kinderalimentatiestelsel.

1 Inleiding

1.1 De berekening van kinderalimentatie

De berekening van kinderalimentatie is ingewikkeld. Bovendien zijn er weinig wettelijke aanknopingspunten. Artikel 1:397 BW noemt slechts dat rekening moet worden gehouden met de *behoefte* van de onderhoudsgerechtigde en de *draagkracht* van de onderhoudsplichtige. Wél heeft de Werkgroep Alimentatienormen, een landelijk overleg van rechters, gedetailleerde normen ontwikkeld die gebruikt worden bij de kinderalimentatieberekening; de zogeheten Tremanormen.¹

Bij de berekening van alimentatie worden verschillende rekenprogramma's gebruikt. Zonder rekenprogramma is het bijna onmogelijk de alimentatie volgens de Tremanormen te berekenen, omdat er veel variabelen worden gebruikt. Ten tijde van de ontwikkeling van de basissystematiek van de Tremanormen, circa 35 jaar geleden, was het nog relatief eenvoudig om zonder rekenprogramma de berekening te maken.² Door wijzigingen in de maatschappij en de belastingwetgeving en recente jurisprudentie is de uitwerking steeds complexer geworden.

Vanuit verschillende hoeken blijkt dat de Tremanormen als problematisch worden ervaren. Hieronder volgt een korte samenvatting hiervan.³

Ten eerste aanvaardde de Tweede Kamer op 5 november 2008 de Motie Anker. Daarin wordt de regering onder meer verzocht de kinderalimentatiewetgeving zodanig te wijzigen, dat de normen transparanter worden en het draagkrachtprincipe wordt gerelativeerd.⁴ De toenmalige minister van Justitie Hirsch Ballin antwoordde in een brief op de motie dat de Werkgroep Alimentatienormen een aanscherping van de richtlijnen voor kinderalimentatie had voorbereid.⁵ Op 1 juli 2009 verscheen een nieuw Tremarapport. Hierdoor werden de normen voor de berekening van alimentatie inderdaad op een aantal punten gewijzigd. Aan de doelstellingen zoals verwoord in de motie Anker is echter nog niet voldaan.

---

¹ Zie voor meer informatie over de totstandkoming en werkwijze van de werkgroep Dijksterhuis 2001.

² Dijksterhuis 2008, p 57 -87.

³ Zie voor een overzicht van de recente ontwikkelingen: Jonker 2011.

⁴ *Kamerstukken II 2008/2009*, 31 700 VI, nr 56.

⁵ *Kamerstukken II 2008/2009*, 31 753, nr.1, p 14.

Verder is sinds 1 maart 2009 de ‘Wet bevordering voortgezet ouderschap en zorgvuldige scheiding’ van kracht. Hierdoor is het voor ouders verplicht geworden een ouderschapsplan op te stellen bij het verbreken van de relatie of de echtscheiding. Hierin wordt onder andere een afspraak opgenomen over de kinderalimentatie.⁶ Hoewel de wetgever de burger dus verplicht om afspraken te maken over de hoogte van de kinderalimentatie heeft deze nagelaten om het berekenen van de kinderalimentatie te faciliteren.

Een ander punt waaruit blijkt dat de Tremanormen mogelijk als problematisch worden ervaren is het hoge aantal verzoeken om de kinderalimentatie te incasseren bij het LBIO (ruim 10.000 maal in 2010). Vergeleken met de voorgaande jaren is er in de jaren 2009 en 2010 samen sprake van een stijging van 33% ten opzichte van de voorgaande jaren.⁷ Het LBIO heeft het vermoeden dat de huidige manier van vaststelling van de alimentatie conform de Tremanormen de betalingsbereidheid niet ten goede komt. Dit blijkt onder andere uit contacten met klanten en klanttevredenheidsonderzoeken.

Uit een recent uitgevoerd TNO-onderzoek blijkt verder dat burgers behoefte hebben aan een vereenvoudiging van de vaststelling van de kinderalimentatie. Aangegeven werd dat er behoefte is aan inzicht in de berekening, men zelf een eerste inschatting wil kunnen maken en er behoefte is aan controle mogelijkheden (via tools).⁸

Ook vanuit de mediationpraktijk blijkt dat de Tremanormen als problematisch worden ervaren. Zo wordt aangegeven dat de normen onvoldoende aansluiten bij de veranderende praktijk van ouders die kiezen voor co-ouderschap. Daarnaast worden de Tremanormen als te ingewikkeld ervaren. Een vereenvoudiging kan mogelijk veel gerechtelijke procedures voorkomen.⁹

Tot slot is gebleken dat het Nibud veel vragen van burgers krijgt over de hoogte van de kinderalimentatie en de Tremanormen.¹⁰

Naar de mening van gebruikers van de Tremanormen is nog relatief weinig onderzoek gedaan. Zoals hiervoor al vermeld, heeft het TNO recent een onderzoek uitgevoerd. Hierbij waren echter slechts 15 burgers die gescheiden waren betrokken. In het Verenigd Koninkrijk is

---

⁶ Art. 818 lid 3 Rv.

⁷ Jaarverslagen 2006 t/m 2010 LBIO

⁸ De Jonge & Van der Weerd 2010, TNO rapport nr. 35415 p.10.

⁹ Bol 2010 a, 57-60; Bol 2010b, p 95-98.

¹⁰ Dijksterhuis 2008, p 123, 124 & p 215.

wel uitgebreid onderzoek gedaan naar de betaling van kinderalimentatie.¹¹ Zo blijkt uit een onderzoek van Atkinson en McKay dat, indien onderhoudsplichtigen niet begrijpen hoe een bepaald bedrag tot stand is gekomen, de betalingsbereidheid afneemt.¹² Uit onderzoek door Wikeley blijkt verder dat de kans dat ouders hun onderhoudsverplichting nakomen, twee keer zo hoog is indien zij de berekening van de alimentatiebijdrage eerlijk vinden.¹³

1.2 Doel en onderzoeksvragen

Doelstelling

Het doel van dit onderzoek is te achterhalen wat de mening van respectievelijk de onderhoudsplichtige en onderhoudsgerechtigde (hierna veelal ‘burgers’ genoemd) is over de manier waarop de kinderalimentatie wordt berekend. Hiermee hopen wij een bijdrage te kunnen leveren aan de discussie die wordt gevoerd over het huidige kinderalimentatiestelsel.

Onderzoeksvragen

Centrale onderzoeksvragen

1. Wat is de mening van de burger over de manier waarop de kinderalimentatie wordt berekend?¹⁴
2. In hoeverre is er een causaal verband tussen betalingsproblemen en de manier waarop de alimentatie wordt berekend?¹⁵
3. In hoeverre heeft de burger behoefte aan een andere manier van berekenen van de kinderalimentatie?¹⁶

Deelvragen

De eerste centrale onderzoeksvraag bestaat uit de volgende deelvragen:

- In hoeverre vindt de burger een alimentatieberekening begrijpelijk/transparant?¹⁷
- In hoeverre is de burger tevreden over het systeem van de alimentatievaststelling?¹⁸

---

¹¹ Wikeley 2001; Wikeley e.a. 2008; Atkinson & McKay 2005; Bell, Kazimirki & La Valle 2006; zie ook Skinner 2009, p. 111-123.

¹² Atkinson & McKay 2005, p. 24.

¹³ Wikeley 2001, p. 109.

¹⁴ Enquêtevraag 3-22.

¹⁵ Enquêtevraag 22

¹⁶ Enquêtevraag 23-27.

¹⁷ Enquêtevraag 4, 10, 11, 14.

- In hoeverre is de burger het eens met de hoogte van de berekende kinderalimentatie?¹⁹

Voor de tweede onderzoeksvraag wordt geen opsplitsing gemaakt in deelvragen.

De derde centrale onderzoeksvraag bestaat uit de volgende deelvragen:

- In hoeverre had de burger ten tijde van de berekening van de kinderalimentatie behoefte aan een andere manier van berekenen?²⁰
- Wat is de mening van de burger over een formule of tabel voor de berekening van kinderalimentatie?²¹
- In hoeverre heeft de burger behoefte aan een hulpmiddel bij het berekenen van kinderalimentatie?²²

Daarnaast wordt in het rapport antwoord gegeven op de invloed van de volgende onafhankelijke variabelen:

- In hoeverre is er een verschil in de mening tussen de onderhoudsplichtige dan wel de onderhoudsgerechtigde?
- In hoeverre is er een verschil in de mening van respondenten bij wie er wel of geen alimentatieberekening is gemaakt en/of de Tremanormen zijn toegepast?
- In hoeverre is er een verschil in de mening tussen de ex-partners afhankelijk van het type en/of aantal deskundigen (één advocaat, twee advocaten en mediator/echtscheidingsmakelaar)?
- In hoeverre heeft het ouderschapsplan invloed op de ervaring van de burger met de alimentatieberekening?
- In hoeverre is er een verband met het inkomen van respondenten? NB: in de rapportage is ervoor gekozen de termen ‘laag’ (minimum-modaal), ‘midden’ (modaal-2x modaal) en ‘hoog’ (meer dan 2x modaal) te gebruiken.

---

¹⁸ Enquêtevraag 12-13, 27.

¹⁹ Enquêtevraag 18, 19, 20.

²⁰ Enquêtevraag 23.

²¹ Enquêtevraag 25,26.

²² Enquêtevraag 24.

1.3 Onderzoeksafbakening

1.3.1 Verkennend onderzoek.

Zoals hiervoor beschreven is er weinig bekend over de mening van de burger ten aanzien van de berekening van kinderalimentatie, terwijl hier wel behoefte aan is. Om die reden is gekozen voor een eerste verkennend onderzoek met een breed scala aan onderwerpen, die te maken hebben met de berekening van de kinderalimentatie en de vaststelling hiervan door de rechter. Voor sommige onderzoeksvragen en deelvragen is nader onderzoek gewenst.

1.3.2 Onderzoekspopulatie

Het unieke van dit onderzoek is dat een grote groep ouders van wie de relatie is verbroken, te weten 436 ouders, bereid is geweest om mee te werken aan dit onderzoek. Het is heel moeilijk om toegang te krijgen tot alimentatieplichtige of -gerechtigde ouders over deze emotionele levensgebeurtenis. Het is bovendien geen georganiseerde groep. In dit onderzoek konden wij wel op grote schaal toegang krijgen tot deze groep, omdat gebruik kon worden gemaakt van de contactgegevens van het klantenbestand van het LBIO, waar onderzoeker Vels werkzaam is.

Het onderzoek beperkt zich daarom tot de onderhoudsplichtigen en onderhoudsgerechtigden, die in aanraking zijn gekomen met het LBIO. De reden hiervoor is dat dit onderzoek deels is voortgekomen uit het gegeven dat steeds meer onderhoudsplichtigen betalingsproblemen hebben en het LBIO daarbij betrokken wordt. In dit onderzoek konden we onder andere een eerste verkenning doen naar de redenen achter deze betalingsproblemen en of er verband is met de manier waarop kinderalimentatie wordt berekend. Een andere, praktische reden voor deze keuze is dat de onderzoekers zo toegang konden krijgen tot een grote groep gescheiden burgers.

Deze keuze heeft een aantal beperkingen, waardoor terughoudend moet worden omgegaan met het veralgemeniseren van de resultaten tot alle onderhoudsgerechtigden en onderhoudsplichtigen. Doordat het gaat om klanten van het LBIO betekent dit dat er in alle gevallen een rechterlijke uitspraak is geweest. De gevallen waarbij er sprake is van een onderlinge afspraak, zonder dat dit vastgelegd is in een beschikking, zijn derhalve uitgesloten van het onderzoek. Daarnaast beperkt dit onderzoek zich tot de onderhoudsplichtigen en onderhoudsgerechtigden waarbij op enig moment sprake is (geweest) van betalingsproblemen. Dit heeft mogelijk invloed op de gegeven antwoorden: gescheiden burgers zonder

betalingproblemen hebben mogelijk een andere visie op de berekening van kinderalimentatie. Wél blijkt uit cijfers van het LBIO dat 70% van de alimentatieplichtigen, bij wie er sprake is van een kinderalimentatiebijdrage die vastgesteld is in een rechterlijke beschikking, in aanraking komt met het LBIO. Daarmee omvat dit onderzoek dus een substantieel deel van de alimentatieplichtigen en –gerechtigden

Bij het onderzoek worden zowel de onderhoudsplichtigen als de onderhoudsgerechtigden betrokken. Zo kan onder meer worden achterhaald of er sprake is van verschillende meningen bij de beide groepen. Zowel de gevallen waarbij het LBIO de inning diende over te nemen als de zaken die na een eerste aanschrijving gesloten konden worden doordat partijen een onderlinge regeling troffen of er betaald werd, zijn betrokken bij het onderzoek. In beide gevallen is er immers sprake van het onvoldoende nakomen van de verplichting tot het betalen van de kinderalimentatie. Verder zijn er alleen onderhoudsplichtigen en onderhoudsgerechtigden benaderd, waarvoor geldt dat er sprake is van het niet dan wel onvoldoende betalen van *kinder*alimentatie. Zaken waarbij het LBIO voor zowel de kinder- als de partneralimentatie is ingeschakeld, zijn uitgesloten van het onderzoek. Hiervoor is gekozen om de gevallen uit te sluiten, waarbij de kinderalimentatie (tijdelijk) niet betaald wordt vanwege onenigheid over de partneralimentatie.

Er is gekozen voor de klanten van het LBIO met een rechterlijke beschikking van na 2006. De reden is dat dit mensen zijn die relatief recent te maken hebben gehad met de berekening en vaststelling van kinderalimentatie. Bij hen ligt deze gebeurtenis nog redelijk vers in het geheugen.

Samengevat bestaat de onderzoekspopulatie uit klanten van het LBIO, bij wie er ooit sprake is geweest van het onvoldoende betalen van de kinderalimentatie en bij wie de alimentatie na 1 januari 2007 is vastgesteld.

1.3.3 De steekproef

Het totaal aantal klanten, bij wie er sprake is van een rechterlijke uitspraak van na 1 juli 2007 en bij wie er alleen inmenging van het LBIO nodig was wat betreft de kinderalimentatie (en dus niet de partneralimentatie), betreft 11.851. Hieruit is een aselechte steekproef getrokken van 2000 respondenten en dus van 17% van de onderzoekspopulatie.²³

---

²³ Baarda & de Goede 2006, p 164.

1.4 Onderzoeksopzet

Het onderzoek bestaat uit het afnemen van schriftelijke vragenlijsten bij 2000 burgers die in de afgelopen jaren de kinderalimentatie hebben laten vaststellen (zie bijlage 1 voor de vragenlijst). Voorafgaand heeft een pilot plaatsgevonden waarbij de vragenlijst bij 3 onderhoudsgerechtigden en 3 onderhoudsplichtigen is afgenomen. Dit vond telefonisch of in persoon plaats. Naar aanleiding daarvan is de vragenlijst op enkele punten aangepast.

De enquêtes zijn per post aan 1000 onderhoudsplichtigen en 1000 onderhoudsgerechtigden toegestuurd. Verder is er een opsplitsing gemaakt, zodat er bij deze twee groepen een gelijk aantal vragenlijsten werd verzonden naar degenen met een beschikking van respectievelijk vóór 1 juli 2009 en na 1 juli 2009. De reden hiervoor is dat de eventuele toegevoegde waarde van het ouderschapsplan bij de alimentatieberekening kon worden onderzocht.

Er is gekozen voor het verzenden van de vragenlijsten per post met een retourenveloppe en niet voor de optie om de vragen online in te laten vullen. Hiermee wilden wij een vertekend beeld voorkomen: mensen die een vragenlijst online invullen, maken immers gebruik van een computers en internet. We wilden voorkomen dat we een deel van de onderzoekspopulatie zouden uitsluiten.

1.5 Methodologie

1.5.1 Respons

Begin juni 2011 zijn de 2000 enquêtes verzonden. Alle enquêtes die in de maand juni retour zijn ontvangen, zijn meegenomen in het onderzoek. Dit zijn 436 ingevulde vragenlijsten. Hiermee komt de respons op 22%.

Om met een betrouwbaarheid van 95% iets over de onderzoekspopulatie te mogen zeggen was een minimale steekproef van 384 nodig.²⁴ Het aantal retour ontvangen enquêtes is dus ruim voldoende.

---

²⁴ Saunders, Lewis & Thornhill 2007, p 476; Baarda & de Goede 2006, p 165; $N = 50\% \times 50\% \times [1,96:5\%]^2 = 384$.

1.5.2 Statistische verwerking

Voor de verwerking van de gegevens is gebruik gemaakt van het programma SPSS. We hebben geen inzicht in een eventueel verschil tussen respondenten en non-respondenten. Generalisatie gebeurt derhalve onder enig voorbehoud. Er bestaat immers een kans dat de respondenten minder tevreden zijn over de manier waarop de alimentatie wordt vastgesteld, waardoor zij eerder geneigd zijn de enquête in te vullen dan de non-respondenten. Gezien de hoge respons hebben we waarschijnlijk een redelijk representatief beeld van de populatie, zeker gezien het feit dat dit nog een verkennend onderzoek betreft.

Om te bepalen of de hypothese van statistische onafhankelijkheid tussen groepen met een bepaald kenmerk standhoudt, is gebruik gemaakt van de toetsingsgrootte Chi-kwadraat (χ^2).²⁵ Er wordt een betrouwbaarheid van minimaal 95% gehanteerd ($p \leq 0,05$, tweezijdig). Er wordt verder een verband tussen twee variabelen gerapporteerd indien Cramer's V minimaal 0,1 bedraagt. De exacte waarden van χ^2 en Cramer's V zijn vermeld in de voetnoten.

In het geval niet aan de voorwaarden voor de Chi-kwadraat toets is voldaan (doordat meer dan 20% van de verwachte waarden lager is dan 5), is getracht dit op te lossen door bepaalde variabelen samen te voegen. De manier waarop dit gedaan is, wordt tevens weergegeven in de voetnoten.

---

²⁵ Baarda & de Goede 2006, p 280-319.

2 Resultaten

In dit hoofdstuk worden de resultaten weergegeven. In de bijlagen worden cirkeldiagrammen weergegeven met daarin de vraag (met het vraagnummer) en de antwoorden die zijn gegeven.²⁶

2.1 Algemeen

2.1.1 Informatie over de respondenten

De meeste respondenten zijn onderhoudsgerechtigden (61% tegenover 39% onderhoudsplichtigen). Een ruime meerderheid van de respondenten en hun ex-partners heeft een laag inkomen:²⁷ van minimum tot modaal. De meeste respondenten hebben één of twee kinderen.²⁸

2.1.2 Door wie wordt de alimentatie berekend?

Rol van de deskundige

Bij de overgrote meerderheid is de alimentatie berekend door een deskundige. In ruim de helft van de gevallen, 52% werd gekozen voor twee advocaten.²⁹ Ook werd vaak gebruik gemaakt van één advocaat (17%). Opvallend is dat onderhoudsplichtigen en onderhoudsgerechtigden slechts in 12% van de gevallen een mediator in de arm hebben genomen. Van de echtscheidingsmakelaar werd marginaal gebruik gemaakt door deze groep respondenten (3%). Aangezien het om kleine aantallen gaat en de mediator en de echtscheidingsmakelaar veel overeenkomsten vertonen, hebben we deze groepen samengenomen bij de verdere analyses.

Er is sprake van een verband tussen het soort deskundige dat wordt ingeschakeld en het inkomen van de respondenten. De respondenten met een laag inkomen hebben vaker een advocaat

---

²⁶ Soms is de term kinderalimentatie in en de grafieken afgekort als 'ka' om de leesbaarheid van de grafieken te bewaren.

²⁷ Bijlage 2; cirkeldiagram 2 en 3.

²⁸ Bijlage 2; cirkeldiagram 1.

²⁹ Bijlage 2; cirkeldiagram 9.

ingeschakeld (72%), terwijl de groep met een hoog inkomen vaker kiest voor een mediator/echtscheidingsmakelaar.³⁰

Uit cijfers van de Raad voor de rechtspraak en de Raad voor Rechtsbijstand blijkt dat bij toevoegingen relatief weinig gebruik wordt gemaakt van mediators.³¹ Een verklaring voor voornoemde verschil kan dan ook zijn dat de groep met een lager inkomen vaker een toegevoegde advocaat heeft en minder gebruik maakt van een mediator/echtscheidingsmakelaar. Bovendien ziet de groep met een hoger inkomen de mediator/echtscheidingsmakelaar mogelijk als meer allround wat voordelig is in het geval er sprake is van een ingewikkelde scheiding waarbij veel te verdelen is.

Er is geen significant verschil tussen onderhoudsplichtigen en –gerechtigden ten aanzien van het gebruik van deskundigen.

Respondenten die zelfstandig tot een alimentatiebedrag komen

Een ander opvallend punt is dat er weinig respondenten zijn die zelfstandig, dus zonder hulp van een deskundige, tot overeenstemming over de hoogte van de kinderalimentatie zijn gekomen. Zo heeft slechts 6% van de respondenten zelf een alimentatieberekening gemaakt. Daarnaast heeft slechts 5% een afspraak over de hoogte van de alimentatie gemaakt zonder voorafgaande berekening.³²

Mening over te nemen stappen bij wijziging van de omstandigheden

Bijna een derde van de respondenten (28%) is het niet eens met de stappen die hij/zij moet nemen als de omstandigheden wijzigen, zoals bij ontslag of een nieuw gezin. 18% is het eens met de te nemen stappen. Opvallend is dat ruim de helft van de respondenten (54%) helemaal niet weet welke stappen hij/zij moet ondernemen in een dergelijke situatie.³³

Een mogelijke verklaring waarom zo'n grote groep het niet eens is met de stappen die hij/zij moet nemen als de omstandigheden wijzigen, is dat mensen opnieuw een juridische procedure moeten starten, wat geld en tijd kost.

---

³⁰ Hercodering: 1 advocaat en 2 advocaten versus mediator/échtscheidingsmakelaar: $\chi^2 =$; 18.258df= 2; $p \leq 0,001$ en Cramer's V = 0,254 ; $p < 0,001$

³¹ Ter Voert & Geurts 2011.

³² Bijlage 2; cirkeldiagram 7.

³³ Bijlage 2; cirkeldiagram 27.

Een verklaring voor het gebrek aan inzicht in de te nemen stappen is dat respondenten de wettelijke regels en de Tremanormen op dit punt niet kennen of begrijpen. Dit zou kunnen betekenen dat er wat schort aan de voorlichtende taak van deskundigen: deskundigen leggen hun cliënten bij de eerste vaststelling van alimentatie wellicht niet (duidelijk) uit welke maatregelen ze moeten nemen als hun omstandigheden wijzigen. Er is overigens geen verband met het soort of aantal deskundigen uit de enquête naar voren gekomen.

Onderhoudsplichtigen zijn het vaker oneens met de stappen die ze moeten ondernemen als hun omstandigheden wijzigen dan onderhoudsgerechtigden. Onderhoudsgerechtigden zijn minder goed op de hoogte van welke stappen ze in zo'n geval moeten nemen.³⁴ Een verklaring is dat dit onderwerp voor een onderhoudsplichtige van groter belang is dan voor de onderhoudsgerechtigde. De onderhoudsplichtige zal vaker het bedrag naar beneden bijgesteld willen hebben omdat hij bijvoorbeeld zijn baan verliest, minder gaat verdienen of een nieuwe partner en kinderen krijgt. De onderhoudsgerechtigde zal de kinderalimentatie willen verhogen als er onvoorziene omstandigheden zijn (bijv. handicap van een kind), maar dit zal minder vaak voorkomen.

De groep met de midden- en hoge inkomens is het vaker oneens met de stappen die genomen moeten worden om het alimentatiebedrag te wijzigen.³⁵ Een mogelijke verklaring is dat mensen met een laag inkomen gebruik kunnen maken van gesubsidieerde rechtsbijstand en zij derhalve niet zelf voor de kosten van een wijzigingsprocedure opdraaien.

Mensen die een alimentatieberekening hebben gemaakt of door een deskundige hebben laten maken, weten beter welke stappen ze moeten nemen bij gewijzigde omstandigheden, dan mensen zonder alimentatieberekening.³⁶ De groep die geen berekening heeft (gemaakt), heeft wellicht überhaupt minder inzicht in wat ze moeten doen na de scheiding en voor de kinderalimentatie.

Kosten van de deskundige

Ruim de helft van de respondenten (54%) was ontevreden over de kosten die hij/zij moest voldoen aan de deskundige voor het berekenen van de kinderalimentatie.³⁷

---

³⁴ $\chi^2=29,469$; $df=2$; $p \leq 0,001$; Cramer's $V=0,264$.

³⁵ $\chi^2=13,593$; $df=4$; $p \leq 0,01$; Cramer's $V=0,130$.

³⁶ $\chi^2=9,841$; $df=2$; $p \leq 0,01$; Cramer's $V=0,154$.

³⁷ Bijlage 2; cirkeldiagram 15.

Onderhoudsgerechtigden waren veel vaker tevreden met de kosten die ze aan de deskundigen moesten voldoen voor het berekenen van de kinderalimentatie dan onderhoudsplichtigen.³⁸

Er is een verband met het soort en aantal deskundigen. Respondenten zijn duidelijk minder tevreden over de kosten die ze aan de mediator/scheidingsmakelaar moeten voldoen dan aan de kosten voor de advocaat.³⁹ Mensen met twee advocaten waren vaker tevreden over de kosten dan met één deskundige, maar dat verschil is minder groot.⁴⁰ Het verschil lijkt dus voornamelijk te worden verklaard door het soort deskundige. Een mogelijke verklaring is dat mensen met een mediator/echtscheidingsmakelaar hogere verwachtingen vooraf hadden en dat die vervolgens niet (geheel) uitkwamen.

Er is ook een verband met het inkomen. De tevredenheid met de kosten van de deskundige neemt af naarmate het inkomen stijgt.⁴¹ Dat hangt mogelijk samen met de soort deskundige. Mensen met een hoger inkomen maken namelijk vaker gebruik van mediators/echtscheidingsmakelaars.

2.1.3 Hoe wordt de alimentatie berekend?

De hoogte van kinderalimentatie wordt in de meeste gevallen berekend aan de hand van de Tremanormen (51%). Slechts een heel klein deel van de geënquêteerden (5%) heeft gebruik gemaakt van andere normen/richtlijnen. 9% heeft geen gebruik gemaakt van richtlijnen. Een groot deel weet niet of en zo ja, van welke richtlijnen gebruik is gemaakt voor de berekening (35%).⁴²

In het geval er geen deskundige was ingeschakeld voor de alimentatieberekening kwam het vaker voor dat er geen richtlijnen of andere richtlijnen dan de Tremanormen waren gebruikt.⁴³ Dit lijkt erop te duiden dat de Tremanormen voor deze groep “zelfredzamen” niet erg richtinggevend zijn. Daarnaast blijkt uit de analyse dat mediators/echtscheidingsmakelaars veelvuldig de

---

³⁸ $\chi^2=55,522$; $df=1$; $p \leq 0,001$; Cramer's $V=0,423$.

³⁹ $\chi^2 = 22,839$; ; $df = 2$; $p \leq 0,000$ en Cramer's $V = 0,314$.

Fischer: $p \leq 0,001$.

⁴⁰ $\chi^2 = 3,873$; $df = 2$; $p \leq 0,001$ en Cramer's $V = 0,221$.

Fischer: $p \leq 0,1$.

⁴¹ $\chi^2=12,251$; $df=2$; $p \leq 0,005$; Cramer's $V=0,203$.

⁴² Bijlage 2; cirkeldiagram 8.

⁴³ $\chi^2=31,161$; $df=4$; $p \leq 0,001$; Cramer's $V=0,376$.

Tremanormen toepassen. Ook blijkt dat in de situaties waarbij geen alimentatieberekening is gemaakt, er vaker sprake is van een laag inkomen van de respondent.⁴⁴

Opvallend is dat het gebruik van de Tremanormen voor de alimentatieberekening stijgt naarmate het inkomen hoger is.⁴⁵ Bij de groep met een laag inkomen is in iets minder dan de helft van de gevallen gebruik gemaakt van Trema, terwijl de groep met een middeninkomen ruimschoots boven 50% zit en de groep met een hoog inkomen zelfs boven driekwart van de gevallen.

Relativerende factor is dat het antwoord ‘dat weet ik niet’ het meest te zien is bij lagere inkomens: mogelijk is in die gevallen ook gebruik gemaakt van de Tremanormen maar is men zich hier niet van bewust. De antwoorden ‘geen richtlijnen’ of andere richtlijnen worden steeds minder vaak genoemd naarmate het inkomen stijgt.

2.1.4 Vaststelling door de rechter

De respondenten werd de vraag gesteld hoe de rechter de kinderalimentatie uiteindelijk heeft vastgesteld.

In ruim de helft van de gevallen (51%) stelde de rechter de kinderalimentatie vast. Voor 27% van de gevallen geldt dat de rechter de berekening van de deskundige overnam. 11% van de respondenten gaf aan dat de rechter de afspraken van partijen overnam en nog eens 11% antwoordde ‘anders’.⁴⁶

Wat betreft het aantal en soort deskundige dat de voorafgaande berekening had gemaakt geldt het volgende. Wanneer mensen twee advocaten hadden ingeschakeld, werd de alimentatie vaker door de rechter vastgesteld. In die gevallen werd minder vaak een berekening van de advocaten of van henzelf overgenomen. Wanneer er sprake was van één deskundige, vooral als er een mediator/echtscheidingsmakelaar was ingeschakeld, werd de berekening van deze deskundige

---

⁴⁴ $\chi^2=18,339$; $df=2$; $p\leq 0,001$; Cramer's $V=0,214$.

⁴⁵ $\chi^2=18,262$; $df=4$; $p\leq 0,005$; Cramer's $V=0,168$. Hierbij zijn de categorieën ‘nee’ en ‘weet niet’ samengevoegd om zo te voldoen aan de voorwaarden voor de Chi-kwadraat toets.

⁴⁶ Bijlage 2; cirkeldiagram 16.

vaker door de rechter overgenomen.⁴⁷ Met twee advocaten kwamen mensen mogelijk minder makkelijk tot overeenstemming dan in het geval er één deskundige was ingeschakeld.

2.1.5 *Het ouderschapsplan*

Aan de respondenten werd de vraag gesteld of zij een ouderschapsplan hadden opgesteld. Zij konden kiezen voor 'ja' of 'nee' en bij de antwoordoptie "nee" kon worden aangegeven of de reden was dat de echtscheiding voor 1 maart 2009 had plaatsgevonden of dat zij het onderling niet eens werden over het ouderschapsplan. Uit de analyse van de vragenlijsten bleek dat 185 respondenten een ouderschapsplan had 'moeten' maken. Hiervan gaf bijna de helft (88 respondenten) aan dat zij het niet eens werden over het ouderschapsplan en er om die reden geen was opgemaakt. Naar onze mening is dit een erg hoog percentage. Wat ook opviel is dat de ouderschapsplannen volgens de respondenten eerder een negatieve rol (30%) dan een positieve rol (10%) hebben gespeeld bij het maken van afspraken over kinderalimentatie.⁴⁸ De praktijk strookt niet met het uitgangspunt van het ouderschapsplan, dat het afspraken tussen ouders moet stimuleren. Overigens waren onderhoudsgerechtigden positiever over de rol van het ouderschapsplan dan de onderhoudsplichtigen.⁴⁹

Wat betreft de inschakeling van het *soort* en het *aantal* deskundigen valt het volgende op te merken. In het geval dat er één deskundige werd ingeschakeld, werd vaker een ouderschapsplan opgesteld dan bij inschakeling van twee advocaten.⁵⁰ Verder werd vaker een ouderschapsplan opgesteld bij de mediator/echtscheidingsmakelaar dan bij één of twee advocaten.⁵¹ De eerst mogelijke verklaring is dat mediators/echtscheidingsmakelaars en in mindere mate ook één advocaat een bemiddelende rol hebben waardoor het opstellen van een ouderschapsplan eerder slaagt. Een tweede verklaring is dat de groep die kiest voor één deskundige verwacht tot een compromis te kunnen komen en samen afspraken te kunnen maken. De keuze voor het soort deskundige heeft geen invloed op de al dan niet positieve bijdrage van het ouderschapsplan aan de alimentatieberekening.

---

⁴⁷ Twee advocaten versus 1 deskundige: $\chi^2 = 44,384$; $df = 3$; $p \leq 0,001$ en Cramer's $V = 0,397$ en Advocaten versus de mediator/echtscheidingsmakelaar: $\chi^2 = 30,896$; $df = 3$; $p \leq 0,001$ en Cramer's $V = 0,332$.

⁴⁸ Bijlage 2; cirkeldiagram 6.

⁴⁹ $\chi^2 = 8,881$; $df = 2$; $p \leq 0,05$; Cramer's $V = 0,254$.

⁵⁰ $\chi^2 = 10,867$; $df = 1$; $p \leq 0,01$ en Cramer's $V = 0,300$

⁵¹ $\chi^2 = 6,607$; $df = 1$; $p \leq 0,05$ en Cramer's $V = 0,234$

2.2 *Mening van de burger over de berekening van kinderalimentatie*

In deze paragraaf worden de resultaten beschreven die betrekking hebben op de eerste centrale onderzoeksvraag.

➤ ***Wat is de mening van de burger over de manier waarop de kinderalimentatie wordt berekend?***

Hiertoe wordt antwoord gegeven op drie deelvragen:

- *In hoeverre vindt de onderhoudsplichtige dan wel de onderhoudsgerechtigde een alimentatieberekening begrijpelijk/transparant?*⁵²
- *In hoeverre is de onderhoudsplichtige dan wel de onderhoudsgerechtigde tevreden over het systeem van de alimentatievaststelling?*⁵³
- *In hoeverre is de onderhoudsplichtige dan wel de onderhoudsgerechtigde het eens met de hoogte van de berekende kinderalimentatie?*⁵⁴

2.2.1 *Begrijpelijkheid/transparantie van de berekening*

Inzicht in te nemen stappen om alimentatie te berekenen

In deze paragraaf wordt ingegaan op de volgende deelvraag:

- *In hoeverre vindt de onderhoudsplichtige dan wel de onderhoudsgerechtigde een alimentatieberekening begrijpelijk/transparant?*⁵⁵

Onderhoudsplichtigen en onderhoudsgerechtigden blijken niet goed op de hoogte te zijn hoe ze alimentatie moeten berekenen. Een aanzienlijk deel (64%) wist ten tijde van de scheiding/het verbreken van de relatie niet welke stappen hij/zij moest ondernemen om de kinderalimentatie te berekenen.⁵⁶ Dit wijst er mogelijk op dat het systeem voor de berekening van alimentatie conform de Tremanormen voor burgers niet direct begrijpelijk is ofwel dat de voorlichting (internet, folders) hierover niet voldoende of helder is.

---

⁵² Enquêtevraag 4, 10, 11, 14.

⁵³ Enquêtevraag 12-13, 27.

⁵⁴ Enquêtevraag 18, 19, 20.

⁵⁵ Enquêtevraag 4, 10, 11, 14.

⁵⁶ Bijlage 2; cirkeldiagram 4.

Onderhoudsgerechtigden hadden duidelijk een beter inzicht in de te nemen stappen dan onderhoudsplichtigen.⁵⁷ Een mogelijke verklaring is dat de onderhoudsgerechtigden degenen zijn die het geld na de scheiding gaan ontvangen en dat zij, gezien hun lagere inkomen, vaak deels afhankelijk zijn van de te ontvangen alimentatie. In het geval er geen alimentatievaststelling plaatsvindt, is dit nadelig voor de onderhoudsgerechtigden. Zij hebben dan ook belang bij het starten van een procedure tot vaststelling van de alimentatie. Mogelijk verdiepen zij zich om voornoemde redenen meer in de te nemen stappen om de alimentatie vast te laten stellen dan de onderhoudsplichtigen. Een andere mogelijke reden is dat de onderhoudsgerechtigden door hun lagere inkomen meer gebruik maken van een toegevoegde advocaat/mediator waardoor zij eerder goed geïnformeerd worden over de te nemen stappen dan de onderhoudsplichtigen.⁵⁸

Een ander verschil is dat mensen die twee advocaten inschakelden een beter inzicht hadden in de te nemen stappen om alimentatie te berekenen dan de mensen die één deskundige inschakelden.⁵⁹ Verder is er sprake van een verband tussen het soort deskundige dat wordt ingeschakeld en het inzicht in de te nemen stappen om de alimentatie te berekenen. De mensen die een advocaat inschakelden hadden een beter inzicht in de te nemen stappen om alimentatie te berekenen dan de mensen die een mediator inschakelden.⁶⁰ Ook hier worden beide verbanden mogelijk verklaard doordat mensen met een lager inkomen eerder een advocaat toegewezen krijgen. Daarnaast is er in hun geval vaak minder sprake van complexe financiële situaties en is de alimentatieberekening overzichtelijker. Een andere mogelijke verklaring is dat advocaten door hun achtergrond en opleiding meer inzicht kunnen bieden in de alimentatieberekening.

Respondenten die beter wisten welke stappen ze van tevoren moesten nemen om de kinderalimentatie te berekenen, hebben vaker een alimentatieberekening gemaakt of laten maken⁶¹ en de Tremanormen zijn vaker toegepast.⁶²

---

⁵⁷ $\chi^2=15,736$; $df=2$; $p \leq 0,001$; Cramer's $V=0,191$.

⁵⁸ statline.cbs.nl/StatWeb/selection/?DM=SLNL&PA=37192&VW=T Uit deze cijfers blijkt dat 47% van de vrouwen en 28% van de mannen een toevoeging ontving in 2009.

⁵⁹ $\chi^2 = 6,255$; $df = 2$; $p \leq 0,05$ en Cramer's $V = 0,15$; $p < 0,5$

⁶⁰ $\chi^2 = 9,380$; $df = 2$; $p \leq 0,01$ en Cramer's $V = 0,182$; $p < 0,01$

⁶¹ $\chi^2=18,449$; $df=2$; $p \leq 0,001$; Cramer's $V=0,209$.

⁶² $\chi^2=7,910$; $df=2$; $p \leq 0,5$; Cramer's $V=0,189$.

Meningsverschillen met ex-partners door alimentatieberekening

De berekening van de kinderalimentatie leidde bij bijna driekwart (71%) van de respondenten tot meningsverschillen met hun ex-partners.⁶³ Het berekenen van de alimentatie bij een deskundige is dus een bron van conflicten tussen ex-partners. Dit sluit aan bij de enquête van TNO.⁶⁴ Mensen die gebruik maken van twee advocaten hadden vaker meningsverschillen bij het maken van een alimentatieberekening.⁶⁵ Mogelijk leidt het hebben van twee advocaten die ieder de belangen van hun cliënten verdedigen tot conflict. Twee advocaten hebben wellicht ook meer voordeel bij een conflict dan een enkele deskundige die ervoor moet zorgen dat partijen tot een compromis komen.

Begrijpelijkheid alimentatieberekening door deskundige

De respondenten waren verdeeld over de vraag of de manier waarop de deskundige de alimentatie berekening had gemaakt, begrijpelijk was (40% negatief, 35% positief, 25% deels positief).⁶⁶ Mensen die één of twee advocaten als deskundige hadden, vinden de alimentatieberekening begrijpelijker dan mensen die een andere deskundige (mediator/echtscheidingsmakelaar) hadden ingeschakeld.⁶⁷ Daarnaast zijn mensen die gebruik maakten van twee advocaten positiever over de begrijpelijkheid van de berekening dan mensen die één deskundige inschakelden.⁶⁸ Dit kan mogelijk op dezelfde manier worden verklaard als het inzicht in de te nemen stappen (zie hiervoor paragraaf 2.2.1). Onderhoudsgerechtigden vinden de alimentatieberekening die de deskundige maakte vaker begrijpelijker dan onderhoudsplichtigen.⁶⁹ Een mogelijke verklaring is dat de onderhoudsgerechtigden zich vooraf meer verdiept hebben in de te nemen stappen om de alimentatie vast te stellen (zie hierboven) en de berekening daardoor mogelijk begrijpelijker vinden dan de onderhoudsplichtige. Mensen die er in slaagden een ouderschapsplan op te stellen, gaven overigens opvallend genoeg wat vaker aan dat de alimentatieberekening niet begrijpelijk was dan de groep die daar niet in slaagden.⁷⁰

---

⁶³ Bijlage 2; cirkeldiagram 11.

⁶⁴ De Jonge & Van der Weerd 2010, p 10.

⁶⁵ $\chi^2 = 11,621$; $df = 2$; $p \leq 0,001$ en Cramer's $V = 0,204$.

⁶⁶ Bijlage 2; cirkeldiagram 10.

⁶⁷ $\chi^2 = 18,800$; $df = 2$; $p \leq 0,001$ en Cramer's $V = 0,259$

⁶⁸ $\chi^2 = 7,908$; $df = 2$; $p \leq 0,05$ en Cramer's $V = 0,168$.

⁶⁹ $\chi^2 = 45,968$; $df = 2$; $p \leq 0,001$; Cramer's $V = 0,377$.

⁷⁰ $\chi^2 = 6,119$; $df = 2$; $p \leq 0,005$; Cramer's $V = 0,206$.

Begrijpelijkheid uitleg deskundige bij de alimentatieberekening

Wat betreft de uitleg van de deskundige bij de berekening vond 40% van de respondenten dit begrijpelijk, 40% niet begrijpelijk en 20% heeft geen mening.⁷¹ Hierbij blijkt dat mensen die gebruik maakten van een mediator/echtscheidingsmakelaar duidelijk minder tevreden waren over de uitleg van de kinderalimentatieberekeningen dan de mensen met advocaten.⁷² Dit verband is er ook, maar iets minder sterk bij het verschil tussen twee tegenover één deskundige.⁷³ Het verschil lijkt dus voornamelijk verklaard te worden door de inschakeling van het soort/type deskundige. De uitleg van mediators/echtscheidingsmakelaars zorgt voor een negatiever oordeel over de begrijpelijkheid van de berekening.

Het aantal mensen dat zegt ontevreden te zijn met de uitleg van de deskundige, neemt toe naarmate het inkomen hoger is.⁷⁴ Een mogelijke verklaring vinden we in de samenstelling. In de groep met lage inkomens bevinden zich meer alimentatiegerechtigden en in de groep met hoge inkomens meer alimentatieplichtigen. Uit de enquête kwam ook naar voren dat onderhoudsgerechtigden duidelijk meer tevreden zijn over de uitleg van de deskundige bij de berekening dan de onderhoudsplichtigen.⁷⁵

2.2.2 Algemene tevredenheid systeem berekening alimentatie

In deze paragraaf wordt ingegaan op de volgende deelvraag:

- *In hoeverre is de onderhoudsplichtige dan wel de onderhoudsgerechtigde tevreden over het systeem van de alimentatievaststelling?*⁷⁶

De vraag werd gesteld in hoeverre de respondenten tevreden waren over de berekening van de alimentatie en hun mening werd gevraagd over het aantal posten dat in de berekening werd meegenomen.

Tevredenheid met berekening kinderalimentatie

---

⁷¹ Bijlage 2; cirkeldiagram 14.

⁷² $\chi^2 = 27,452$; $df = 2$; $p \leq 0,001$ en Cramer's $V = 0,314$

⁷³ $\chi^2 = 13,555$; $df = 2$; $p \leq 0,001$ en Cramer's $V = 0,221$

⁷⁴ $\chi^2 = 9,531$; $df = 4$; $p \leq 0,05$; Cramer's $V = 0,125$.

⁷⁵ $\chi^2 = 39,651$; $df = 2$; $p \leq 0,001$; Cramer's $V = 0,353$.

⁷⁶ Enquêtevraag 12-13.

Opvallend is dat bijna de helft (48%) van de respondenten niet tevreden was over de alimentatieberekening die de deskundige heeft gemaakt.⁷⁷ Mensen die gebruik maakten van een mediator/echtscheidingsmakelaar waren minder tevreden over de berekening van de deskundige dan de mensen met advocaten.⁷⁸ Dit verband is er ook, maar iets minder sterk bij het verschil tussen twee tegenover één deskundige.⁷⁹ Het verschil lijkt net als bij de uitleg over de berekening verklaard te worden door het soort/type deskundige.

Onderhoudsgerechtigden waren veel vaker tevreden over de kinderalimentatieberekening die de deskundige had gemaakt, dan onderhoudsplichtigen.⁸⁰ Ook dit zou deels verklaard kunnen worden door het feit dat alimentatiegerechtigden zich vooraf meer verdiept hebben in de materie. Mogelijk vinden onderhoudsplichtigen de kinderalimentatieberekening vaker onrechtvaardig en begrijpen ze ook niet hoe een deskundige tot het bedrag komt.

Mening over het aantal posten dat in de berekening werd meegenomen

Slechts 23% vindt het aantal posten dat in de alimentatieberekening werd meegenomen voldoende. Ongeveer de helft, 51%, van de mensen vindt het aantal posten teveel of te weinig.⁸¹ Deze uitkomsten sluiten aan bij de tevredenheid met de alimentatieberekening.

Onderhoudsgerechtigden vonden het aantal posten vaker voldoende dan onderhoudsplichtigen.⁸² Mensen met advocaten vonden het aantal posten vaker voldoende dan mensen met een mediator/echtscheidingsmakelaar.⁸³ Ook deze resultaten komen overeen met de antwoorden op de eerdere vragen over de tevredenheid met de totstandkoming van de alimentatieberekening. Er is geen significant verband met het inkomen.

2.2.3 Hoogte kinderalimentatie

In deze paragraaf wordt ingegaan op de volgende deelvraag:

---

⁷⁷ Bijlage 2; cirkeldiagram 12.

⁷⁸ $\chi^2 = 23,548$; $df=2$; $p \leq 0,001$ en Cramer's $V = 0,289$.

⁷⁹ $\chi^2 = 6,484$; $df=2$; $p \leq 0,05$ en Cramer's $V = 0,152$.

⁸⁰ $\chi^2 = 56,346$; $df=2$; $p \leq 0,001$; Cramer's $V = 0,416$.

⁸¹ Bijlage 2; cirkeldiagram 13.

⁸² $\chi^2 = 38,588$; $df=3$; $p \leq 0,001$; Cramer's $V = 0,346$.

⁸³ $\chi^2 = 21,725$; $df=3$; $p \leq 0,001$; Cramer's $V = 0,314$.

- *In hoeverre is de onderhoudsplichtige dan wel de onderhoudsgerechtigde het eens met de hoogte van de berekende kinderalimentatie?*⁸⁴

Mening over hoogte van kinderalimentatie ten tijde van rechterlijke uitspraak

Ruim de helft (53%) van de respondenten was het ten tijde van de uitspraak van de rechter oneens met de hoogte van de kinderalimentatie (te hoog/te laag). Iets minder dan de helft (42%) van de ondervraagden, was het ermee eens. 5% heeft ‘anders’ ingevuld.⁸⁵

Er is een sterk verband tussen de mening over de hoogte van de kinderalimentatie ten tijde van de uitspraak van de rechter en of het de onderhoudsplichtige dan wel –gerechtigde betreft. Het verband is zelfs zo sterk dat die factor de uitkomst van de enquêtevraag bepaalt. Een ruime meerderheid van de onderhoudsgerechtigden (58%) was het eens met de hoogte van kinderalimentatie ten tijde van de uitspraak van de rechter, terwijl dit maar voor 15% van de onderhoudsplichtigen geldt.⁸⁶

Er is bovendien een verband met het aantal deskundigen. Respondenten met één deskundige waren het vaker eens met de hoogte van alimentatie ten tijde van de rechterlijke uitspraak dan mensen met twee advocaten (resp. 53% en 33%).

Omdat de factor onderhoudsplichtige en onderhoudsgerechtigde zoveel invloed heeft op de uitkomst van deze vraag, is dit verder statistische geanalyseerd. Gekeken is naar het verband tussen het soort en aantal deskundigen en de mening over de hoogte van kinderalimentatie, ten aanzien van de groep van enerzijds onderhoudsplichtigen en –gerechtigden. Er is een significant verband bij de onderhoudsplichtigen. Het meest opvallend is dat 93% van de onderhoudsplichtigen met twee advocaten het oneens was met de hoogte van kinderalimentatie. Verreweg de meeste onderhoudsplichtigen die het niet eens waren met de hoogte van de kinderalimentatie hadden twee advocaten.⁸⁷

---

⁸⁴ Enquêtevraag 18, 19, 20.

⁸⁵ Bijlage 2; cirkeldiagram 18.

⁸⁶ $\chi^2=277,929$; $df=4$; $p \leq 0,001$; Cramer's $V=0,808$.

⁸⁷ $\chi^2=15,997$; $df=3$; $p \leq 0,001$; Cramer's $V=0,364$.

Mening over hoogte van kinderalimentatie op dit moment

Het aantal mensen dat het op dit moment eens is met de hoogte van alimentatie, is nog lager dan ten tijde van de rechterlijke uitspraak, namelijk 31% tegenover 60% van de mensen die het ermee oneens zijn. (9% heeft ‘anders’ ingevuld).⁸⁸

Er is een sterk verband tussen de hoogte van kinderalimentatie op dit moment en of het de onderhoudsplichtige dan wel –gerechtigde betreft (Cramer’s V is hoger dan 7,5). Het verband is evenals de vorige vraag zo sterk dat die factor de uitkomst van de enquêtevraag bepaalt. De uitkomsten komen ongeveer overeen met de situatie ten tijde van de uitspraak van de rechter. Een verschil is dat het aantal onderhoudsgerechtigden dat tevreden is over de hoogte van kinderalimentatie is afgenomen.⁸⁹ Een mogelijke verklaring is dat onderhoudsgerechtigden pas na de uitspraak van de rechter ervaren hoeveel de kosten van een kind bedragen.

Er is een verband met het inkomen.⁹⁰ De groep met een laag inkomen vindt het alimentatiebedrag vaker te laag dan de andere groepen. Dit hangt mogelijk samen met de factor onderhoudsgerechtigde vs. onderhoudsplichtige. Onder de groep met een laag inkomen bevinden zich veel meer alimentatiegerechtigden.

Vergelijking hoogte van kinderalimentatie met mensen uit omgeving/lotgenoten

Slechts een heel klein deel, 9%, heeft aangegeven het alimentatiebedrag vergelijkbaar te vinden met mensen in hun omgeving/lotgenoten. Ruim een kwart (26%) heeft het niet vergeleken.⁹¹

Er is een groot verschil tussen de mening van onderhoudsplichtigen en onderhoudsgerechtigden over de hoogte van kinderalimentatie in vergelijking met mensen in hun omgeving/lotgenoten, zo sterk dat die factor de uitkomst van de enquêtevraag bepaalt. Dat verschil is goed verklaarbaar: een ruime meerderheid van de alimentatieplichtigen vindt het alimentatiebedrag vergeleken met anderen te hoog, terwijl bijna de helft van de onderhoudsgerechtigden het kinderalimentatiebedrag in vergelijking tot mensen in hun omgeving te laag vindt.⁹² Een heel klein gedeelte vindt het vergelijkbaar. Een klein deel heeft geen vergelijking gemaakt. Een groter deel van de onderhoudsgerechtigden dan de

---

⁸⁸ Bijlage 2; cirkeldiagram 19.

⁸⁹ $\chi^2=284,533$; $df=4$; $p\leq 0,001$; Cramer’s $V=0,817$.

⁹⁰ $\chi^2=21,718$; $df=8$; $p\leq 0,005$; Cramer’s $V=0,164$.

⁹¹ Bijlage 2; cirkeldiagram 20.

⁹² De mogelijkheid bestaat dat de vraag op verschillende manieren kan zijn opgevat, namelijk het *vastgestelde bedrag* of het *bedrag dat ze daadwerkelijk ontvangen*.

onderhoudsplichtigen (ongeveer een derde) heeft het alimentatiebedrag niet met anderen vergeleken. Een klein deel (maar iets groter dan de onderhoudsplichtigen) vindt het bedrag vergelijkbaar of is het eens met het bedrag.⁹³

Er kunnen verschillende verklaringen zijn voor het feit dat onderhoudsplichtigen het bedrag vaker vergelijken met mensen in de omgeving/lotgenoten. Gezien het feit dat onderhoudsgerechtigden meer tevreden zijn over de hoogte van het bedrag, is de noodzaak voor vergelijking voor hen minder hoog.

Er is een verband tussen het aantal en soort deskundigen en de mening van de respondenten over de hoogte van alimentatie in vergelijking tot mensen in hun omgeving. De groep die één deskundige heeft, is vaker van mening dat het alimentatiebedrag vergelijkbaar is met mensen uit de omgeving/lotgenoten, dan de groep met twee advocaten. De groep met twee advocaten heeft veel minder vaak de alimentatie met mensen in hun omgeving/lotgenoten vergeleken.

De groep met twee advocaten vindt de alimentatie even vaak te hoog of te laag als te groep met één deskundige.⁹⁴

Er is ook een verband met het soort deskundige: de groep met de mediator/echtscheidingsmakelaar vindt vaker dat het alimentatiebedrag vergelijkbaar is met anderen dan mensen met advocaten. Ook hier heeft de groep met advocaten veel minder vaak het alimentatiebedrag vergeleken met mensen uit de omgeving.⁹⁵

Een mogelijke verklaring is dat de groep die uitkomt bij een enkele deskundige zich sowieso grondiger oriënteert. De mensen met ieder een eigen advocaat laten dit wellicht ook meer aan hun advocaat over en doen zelf minder zoekwerk. Bovendien is de groep met twee advocaten de groep met lagere inkomens die zich mogelijk sowieso minder oriënteren. Bovendien is de groep met hogere inkomens mogelijk kritischer. En de mensen met twee advocaten waren sowieso meer tevreden dus er is minder aanleiding om te vergelijken met anderen.

---

⁹³ $\chi^2=243,440$; $df=5$; $p \leq 0,001$; Cramer's $V=0,756$.

⁹⁴ $\chi^2 = 11,163$; $df=5$; $p \leq 0,05$ en Cramer's $V = 0,200$.

⁹⁵ $\chi^2 = 19,405$; $df=5$; $p \leq 0,05$ en Cramer's $V = 0,264$.

Er is een verband met het inkomen.⁹⁶ Hoe hoger het inkomen, hoe meer men vindt dat de alimentatie vergelijkbaar is met mensen uit de omgeving/lotgenoten. De groep zonder mening hierover is vooral te vinden bij de lage inkomens. Verder is het aantal mensen dat het alimentatiebedrag te laag vindt in vergelijking tot mensen uit de omgeving het grootst bij de lage inkomens en zijn er bij de midden en hoge inkomens meer mensen die het alimentatiebedrag te hoog vinden.

Opvallend is dat er geen significant verschil is in de antwoorden over de hoogte van de alimentatie tussen de mensen die wel of geen Tremanormen hebben gebruikt voor de berekening van kinderalimentatie. Er is ook geen verband met het wel of niet opstellen van een ouderschapsplan.

2.3 Verband tussen betalingsproblemen en de berekening van kinderalimentatie

In deze paragraaf worden de resultaten beschreven die betrekking hebben op de tweede centrale onderzoeksvraag.

- ***In hoeverre is er een causaal verband tussen betalingsproblemen en de manier waarop de alimentatie wordt berekend?***⁹⁷

In Nederland is hier weinig onderzoek naar gedaan. In het Verenigd Koninkrijk is dit wel onderzocht. Zo blijkt dat indien onderhoudsplichtigen niet begrijpen waarom ze een bepaald bedrag moeten betalen, de betalingsbereidheid afneemt.⁹⁸ Daarnaast blijkt dat de kans dat de onderhoudsverplichting wordt nakomen, twee keer zo hoog is indien de ouder de berekening van de alimentatiebijdrage eerlijk vindt.⁹⁹

Er werd één vraag in de enquête gesteld over de redenen waarom de kinderalimentatie niet werd betaald. Hieruit kwam een breed scala aan redenen naar voren waarom alimentatieplichtigen hun kinderalimentatie niet betalen.

---

⁹⁶ $\chi^2=36,660$; $df=8$; $p \leq 0,001$; Cramer's $V=0,213$. Hierbij zijn de categorieën 'ik heb het niet vergeleken' en 'geen mening' samengevoegd om zo te voldoen aan de voorwaarden voor de Chi-kwadraat toets.

⁹⁷ Enquêtevraag 22

⁹⁸ Atkinson & McKay 2005, p 24.

⁹⁹ Wikeley 2001, p 109.

Om een goed beeld te krijgen van de belangrijkste redenen, is een aantal categorieën in de analyse samengevoegd, die nauw met elkaar samenhangen: de posten ‘Onvoldoende inzicht in hoe de kinderalimentatieberekening tot stand is gekomen’ en ‘oneens met bepaalde posten in de kinderalimentatieberekening’, kunnen worden samengevat onder de noemer: *de manier waarop de kinderalimentatie is berekend*. 21% van de onderhoudsplichtigen is betalingsonwillig om deze reden.

Verder geeft 15% aan het oneens te zijn met de hoogte van de kinderalimentatie.

Bij 35% ligt de onvrede in de interactie met de ex-partner. Ook daarvoor is een aantal antwoordcategorieën samengevoegd: de onderhoudsplichtige is ontevreden over de manier waarop de ex-partner de alimentatie besteedt of over de omgang met de kinderen of omdat er ruzie is met de ex-partner.

Een groep van 22% van de respondenten geeft verder aan dat de reden financieel van aard is.

Er is een verband met het soort en aantal deskundigen. Er is vooral verschil ten aanzien van het soort deskundigen¹⁰⁰: de reden van de betalingsproblemen is volgens onderhoudsplichtigen met een mediator/echtscheidingsmakelaar veel vaker gelegen in de wijze waarop de alimentatieberekening tot stand is gekomen dan volgens onderhoudsplichtigen met advocaten. Het gaat om 44% van de respondenten met een mediator/echtscheidingsmakelaar tegenover 20% van de respondenten met advocaten.¹⁰¹

Een groter aantal van de onderhoudsplichtigen met advocaten geeft aan dat de reden financieel van aard is, namelijk 22% tegenover 14 % van de mensen met mediator/echtscheidingsmakelaar.

Bij een groter deel van de respondenten met advocaat (35%) dan bij degenen met een mediator/echtscheidingsmakelaar (21%), ligt de onvrede in de interactie met de ex-partner.¹⁰²

Ook bij het aantal deskundigen is er verschil.¹⁰³ De reden van de betalingsproblemen is volgens onderhoudsplichtigen met één deskundige vaker gelegen in de wijze waarop de

---

¹⁰⁰ $\chi^2=22,830$; $df=7$; $p\leq 0,005$; Cramer's $V=0,265$.

¹⁰¹ Hiervoor zijn opnieuw de antwoord categorieën ‘oneens met hoogte alimentatie’, ‘onvoldoende inzicht in alimentatieberekening’ en ‘oneens met posten in alimentatieberekening’, bij elkaar opgeteld.

¹⁰² De alimentatieplichtige is ontevreden over de manier waarop de ex-partner de alimentatie besteedt, of over de omgang met de kinderen of omdat er ruzie is met de x-partner.

alimentatieberekening tot stand is gekomen dan volgens onderhoudsplichtigen met twee advocaten. Het gaat om 52% van de respondenten met één deskundige tegenover 34% van de respondenten met twee advocaten.¹⁰⁴ Omdat dit verschil duidelijk minder groot is dan bij het soort deskundigen, is het waarschijnlijk dat de verklaring ligt in het soort deskundigen en niet in het aantal.

Er is ook een verband met het inkomen.¹⁰⁵ In de analyse op dit punt zijn de categorieën besteding door de ex-partner en ruzie met de ex-partner samengevoegd.¹⁰⁶ Hoe hoger het inkomen, hoe vaker respondenten aangeven dat de reden van de betalingsproblemen is gelegen in de wijze waarop de alimentatieberekening tot stand is gekomen. Bij een laag inkomen is het percentage 32%, bij een middeninkomen 36% en bij een hoog inkomen is dat zelfs 59%. Opvallend genoeg beïnvloedt het inkomen nauwelijks of iemand zegt vanwege financiële redenen niet meer te betalen (23% bij laag, 21% bij midden en 19% bij een hoog inkomen). Interactie met de ex-partner, betreffende omgang met kind(eren) en besteding door de ex-partner van de kinderalimentatie of ruzie met de ex-partner, zijn wél vaker de reden voor niet betalen bij de lage- en middeninkomens (bij beiden 37%) dan bij hoge inkomens (20%).

Er is ook een verband met het maken van een alimentatieberekening.¹⁰⁷ Onderhoudsplichtigen die een alimentatieberekening hebben gemaakt of door een deskundige laten maken, noemen als reden vaker de wijze waarop de kinderalimentatie tot stand is gekomen (42% tegenover 25% zonder berekening). Bij de mensen zonder alimentatieberekening is vaker de interactie met de ex-partner de reden (56% versus 45% van degenen met berekening).

2.4 Behoefte aan een eenvoudige berekening van de kinderalimentatie

In deze paragraaf worden de resultaten beschreven die betrekking hebben op de derde centrale onderzoeksvraag.

---

¹⁰³ $\chi^2=15,867$; $df=7$; $p\leq 0,05$; Cramer's $V=0,221$.

¹⁰⁴ Hiervoor zijn opnieuw de antwoord categorieën 'oneens met hoogte alimentatie', 'onvoldoende inzicht in alimentatieberekening' en 'oneens met posten in alimentatieberekening', bij elkaar opgeteld.

¹⁰⁵ $\chi^2=22,238$; $df=12$; $p\leq 0,05$; Cramer's $V=0,155$.

¹⁰⁶ Dit was nodig voor de statistische analyse.

¹⁰⁷ $\chi^2=17,414$; $df=7$; $p\leq 0,05$; Cramer's $V=0,195$.

➤ ***In hoeverre heeft de burger behoefte aan een andere manier van berekenen van de kinderalimentatie?***¹⁰⁸

Hiertoe wordt antwoord gegeven op drie deelvragen:

- *In hoeverre hadden de onderhoudsplichtigen en onderhoudsgerechtigden ten tijde van de berekening van de kinderalimentatie behoefte aan een andere manier van berekenen?*¹⁰⁹
- *Wat is de mening van de burger over een formule of tabel voor de berekening van kinderalimentatie?*¹¹⁰
- *In hoeverre heeft de burger behoefte aan een hulpmiddel bij het berekenen van kinderalimentatie?*¹¹¹

2.4.1 Behoeftte aan andere manier van berekenen

In deze paragraaf wordt ingegaan op de volgende deelvraag:

- *In hoeverre heeft de burger behoefte aan een andere manier van berekenen van de kinderalimentatie?*¹¹²

Bijna de helft van de respondenten (44%) heeft behoefte aan een andere wijze van berekenen van de kinderalimentatie, tegenover slechts 16% die daar geen behoefte aan heeft. Ruim een derde (38%) heeft geen mening.¹¹³ Een groot deel van de respondenten is dus van mening dat het stelsel voor de berekening van kinderalimentatie voor verbetering vatbaar is.

Bij de onderhoudsplichtigen is die behoefte nog sterker. Een ruime meerderheid van de onderhoudsplichtigen (66%) had ten tijde van de berekening van de kinderalimentatie behoefte aan een andere manier van berekenen, terwijl slechts 8% hier geen behoefte aan zegt te hebben. Bij de onderhoudsgerechtigden had iets minder dan een derde (30%) er behoefte aan, en 21% niet.¹¹⁴

Er is een verband met het soort deskundigen. Respondenten die een mediator/echtscheidingsmakelaar hadden ingeschakeld, hadden vaker behoefte aan een andere

---

¹⁰⁸ Enquêtevraag 23-26.

¹⁰⁹ Enquêtevraag 23.

¹¹⁰ Enquêtevraag 25,26.

¹¹¹ Enquêtevraag 24.

¹¹² Enquêtevraag 23.

¹¹³ Bijlage 2; cirkeldiagram 22

¹¹⁴ $\chi^2=54,181$; $df=2$; $p\leq 0,001$; Cramer's $V=0,358$.

manier van berekening dan respondenten met advocaten.¹¹⁵ Er is geen verband met het aantal deskundigen.

Er is geen significant verband met het inkomen, met het toepassen van de Tremarichtlijnen, of er überhaupt wel of geen berekening is gemaakt of met het ouderschapsplan.

2.4.2 *Mening over een formule of tabel*

In deze paragraaf wordt ingegaan op de volgende deelvraag:

- *Wat is de mening van de burger over een formule of tabel voor de berekening van kinderalimentatie?*¹¹⁶

Zowel een tabel als een formule, dus twee methoden om eenvoudiger de kinderalimentatie te berekenen, zien veel respondenten als goede mogelijkheden voor verandering. Het meest positief denken respondenten over een tabel. In de vraag werd specifiek een tabel genoemd, waarin de ex-partners aan de hand van enkele variabelen (bijvoorbeeld het inkomen en aantal kinderen) de hoogte van de kinderalimentatie zouden kunnen opzoeken. Ruim de helft, 52%, was daarover positief. Slechts 13% stond daar negatief tegenover en 36% had geen mening.¹¹⁷

Ook over een formule zijn meer respondenten positief (36%) dan negatief (19%). Hierover heeft een groter deel dan bij de tabel, 45%, geen mening.¹¹⁸ De respondenten verkiezen de tabel dus duidelijk boven de formule. Het gaat meer specifiek om een formule, waarmee respondenten met enkele variabelen (bijvoorbeeld inkomen en aantal kinderen) de hoogte van de kinderalimentatie kunnen berekenen.

De voorkeur gaat dus uit naar het opzoeken van de alimentatiehoogte in een tabel boven het maken van een berekening voor de hoogte van de kinderalimentatie. Blijkbaar zoeken ouders de alimentatie liever op dan dat ze een berekening moeten uitvoeren. Mogelijk wordt een tabel als transparanter ervaren en leidt het tot minder discussie.

---

¹¹⁵ $\chi^2 = 11,818$; $df=2$; $p \leq 0,05$ en Cramer's $V = 0,185$.

¹¹⁶ Enquêtevraag 25,26.

¹¹⁷ Bijlage 2; cirkeldiagram 26.

¹¹⁸ Bijlage 2; cirkeldiagram 25.

Het maakt bij deze vraag uit of het onderhoudsplichtigen of onderhoudsgerechtigden betreft. Ongeveer de helft van zowel de onderhoudsgerechtigden als de onderhoudsplichtigen, zijn positief over een tabel, dus dat komt overeen.¹¹⁹ De onderhoudsplichtigen zijn echter vaker negatief (20%) over deze optie dan onderhoudsgerechtigden (8%). Onderhoudsgerechtigden hebben vaker geen mening dan onderhoudsplichtigen. Ongeveer evenveel onderhoudsplichtigen als onderhoudsgerechtigden, iets meer dan een derde, zijn positief over een formule, dus ook dat komt overeen met het algehele percentage.¹²⁰ Maar iets minder dan een derde van de onderhoudsplichtigen is er negatief over (30%), tegenover een veel kleiner deel van de onderhoudsgerechtigden (12%). Ruim de helft van de onderhoudsgerechtigden heeft hier geen mening over, tegenover een derde van de onderhoudsplichtigen.

Er is een verband tussen het soort en aantal deskundigen en de behoefte aan een tabel. Het grootste verschil is bij het soort deskundigen: mensen die gebruik maken van een mediator/echtscheidingsmakelaar hebben duidelijk meer behoefte daaraan (82%) dan mensen met advocaten (54%).¹²¹ Er is ook een verband met het aantal: respondenten met één deskundige hebben meer behoefte aan een tabel (70%) dan mensen met twee advocaten (52%).¹²² Maar dat verschil lijkt eerder verklaard te worden door het soort deskundigen.

Er is ook een verband tussen het soort deskundigen en de behoefte aan een formule: mensen die gebruik maken van een mediator/echtscheidingsmakelaar hebben meer behoefte daaraan (59%) dan mensen met advocaten (35%).¹²³

Er is een verband tussen inkomen en de behoefte aan een tabel.¹²⁴ De groep met een hoog inkomen is nog veel positiever over het idee van een tabel (meer dan driekwart) dan de lage en middeninkomens (ongeveer de helft).

Er is een verband tussen het wel of niet maken van een berekening en de mening over een *tabel*. Mensen die een berekening hebben gemaakt of laten maken, zijn vaker positief over een tabel dan mensen die geen berekening hebben (resp. 58% en 42%).¹²⁵

---

¹¹⁹ $\chi^2=17,222$; $df=2$; $p \leq 0,001$; Cramer's $V=0,202$.

¹²⁰ $\chi^2=23,440$; $df=2$; $p \leq 0,001$; Cramer's $V=0,235$.

¹²¹ $\chi^2 = 13,011$; $df = 2$; $p \leq 0,001$ en Cramer's $V = 0,217$.

¹²² $\chi^2 = 11,242$; $df = 2$; $p \leq 0,005$ en Cramer's $V = 0,202$.

¹²³ $\chi^2 = 10,342$; $df = 2$; $p \leq 0,01$ en Cramer's $V = 0,193$.

¹²⁴ $\chi^2 = 16,621$; $df = 4$; $p \leq 0,005$; Cramer's $V = 0,144$.

Er is verder een verband met het toepassen van Trema en de mening over een formule. Mensen die al dan niet gebruik hebben gemaakt van deze richtlijnen zijn ongeveer even vaak positief over een formule waarmee ze met enkele variabelen de kinderalimentatie zouden kunnen berekenen. (resp. 40% en 43%). Maar het aantal mensen dat geen gebruik heeft gemaakt van Trema, is vaker negatief (resp. 21% en 10%).¹²⁶ De groep bij wie gebruik is gemaakt van de Tremanormen, heeft hier vaker geen mening over (43%).

Er is ook een verband met het ouderschapsplan: Respondenten die erin slaagden een ouderschapsplan op te stellen, zijn positiever over een tabel dan degenen die daarin niet slaagden (resp. 66% en 43%).¹²⁷ Hetzelfde geldt voor de behoefte aan een formule (resp. 45% en 29%).¹²⁸

De meest voor de hand liggende verklaring voor de voorkeur van respondenten voor een tabel, is dat de respondenten mogelijk de indruk hebben dat een tabel makkelijker is in het gebruik. Daarin worden ze gesteund door de termen ‘opzoeken’ (tabel) versus ‘berekenen’ (formule). Deze verklaring sluit aan bij de voorkeur van rechters. De rechters die de Tremanormen hebben ontwikkeld hebben altijd gekozen voor een tabel in plaats van een formule voor de berekening van kinderalimentatie. Ze vonden een tabel makkelijker in het gebruik en ze hadden er geen hulpmiddel (calculator, computer) voor nodig.¹²⁹

2.4.3 *Behoeftte aan en mening over een hulpmiddel*

In deze paragraaf wordt ingegaan op de volgende deelvraag:

- *In hoeverre heeft de burger behoefte aan een hulpmiddel bij het berekenen van kinderalimentatie?*¹³⁰

---

¹²⁵ $\chi^2=10,008$; $df=2$; $p\leq 0,01$; Cramer's $V=0,156$.

¹²⁶ $\chi^2=8,939$; $df=2$; $p\leq 0,05$; Cramer's $V=0,202$.

¹²⁷ $\chi^2=11,737$; $df=4$; $p\leq 0,05$; Cramer's $V=0,119$.

¹²⁸ $\chi^2=11,026$; $df=4$; $p\leq 0,05$; Cramer's $V=0,115$.

¹²⁹ Dijksterhuis 2008, p. 159, 173.

¹³⁰ Enquêtevraag 24.

Bijna de helft van de respondenten, te weten 44%, heeft behoefte aan een hulpmiddel (bijvoorbeeld een folder of rekenprogramma) bij het berekenen van kinderalimentatie. 16% heeft daar geen behoefte aan en 40% heeft geen mening.¹³¹

De alimentatieplichtigen zijn hier nog positiever over. Een ruime meerderheid (65%) van de onderhoudsplichtigen heeft ten tijde van de berekening van de kinderalimentatie behoefte aan een hulpmiddel, terwijl slechts 9% er geen behoefte aan heeft. Bij de alimentatiegerechtigden heeft iets minder dan een derde (29%) er behoefte aan, terwijl 21% dat niet heeft.¹³²

Er is een verband tussen het soort en aantal deskundigen en de behoefte aan een hulpmiddel. Het grootste verschil is dat mensen die gebruik maken van een mediator/echtscheidingsmakelaar veel meer behoefte daaraan hebben (67%) dan mensen met advocaten (42%).¹³³ Respondenten met één deskundige hadden meer behoefte eraan dan met twee advocaten.¹³⁴

Er is een verband met inkomen. Naarmate het inkomen stijgt, hebben meer mensen behoefte aan een hulpmiddel bij het berekenen van kinderalimentatie. Die behoefte is verreweg het sterkst bij mensen met een hoog inkomen.¹³⁵

---

¹³¹ Bijlage 2; cirkeldiagram 24.

¹³² $\chi^2=7,448$; $df=2$; $p \leq 0,001$; Cramer's V=0,132.

¹³³ $\chi^2 = 17,18$; $df=2$; $p \leq 0,001$ en Cramer's V = 0,247.

¹³⁴ $\chi^2=7,066$; $df=2$; $p \leq 0.05$ en Cramer's V = 0,158.

¹³⁵ $\chi^2=10,097$; $df=4$; $p \leq 0,05$; Cramer's V=0,112.

3 Conclusie

Dit onderzoek heeft als doel bij te dragen aan de discussie over kinderalimentatie door te achterhalen wat de mening van burgers is over de manier waarop de kinderalimentatie wordt berekend. Met 'burgers' worden in dit onderzoek alimentatieplichtigen en alimentatiegerechtigden bedoeld. Zoals eerder aangegeven betreft het een verkennend onderzoek. In dit onderzoek is een antwoord gegeven op de volgende onderzoeksvragen:

1. Wat is de mening van de burger over de manier waarop de kinderalimentatie wordt berekend?
2. In hoeverre is er een causaal verband tussen betalingsproblemen en de manier waarop de alimentatie wordt berekend?
3. In hoeverre heeft de burger behoefte aan een andere manier van berekenen van de kinderalimentatie?

Geconcludeerd kan worden dat de burger ontevreden lijkt te zijn over de manier waarop de kinderalimentatie wordt berekend. De bestaande systemen en wegen om tot een kinderalimentatieberekening te komen zijn onvoldoende transparant. De zelfredzaamheid is laag en men is voor het maken van een kinderalimentatieberekening afhankelijk van een deskundige. Dit strookt niet met de verplichting voor ouders om bij de echtscheiding of het verbreken van de relatie een ouderschapsplan op te stellen met daarin afspraken over de hoogte van de kinderalimentatie.

Een groot deel van de burgers is verder niet tevreden over de berekening door de deskundige en de kosten die hiervoor in rekening worden gebracht. Tevens leidt het maken van de kinderalimentatieberekening tot discussies. Ook is men het vaak oneens met de hoogte van de alimentatie. Na de uitspraak van de rechter is deze ontevredenheid hoger dan ten tijde van de uitspraak.

Er is verder een verband tussen het niet betalen van de kinderalimentatie en de manier waarop de alimentatie berekend wordt. Ruim 20% geeft aan de alimentatie niet te betalen omdat ze onvoldoende inzicht hebben in de berekening of ze het niet eens zijn met bepaalde posten in de berekening. Verder betaalt 15% de alimentatie niet omdat ze het niet eens zijn met de hoogte van de alimentatie.

Een groot deel van de respondenten is van mening dat het stelsel voor de berekening van kinderalimentatie voor verbetering vatbaar is. Zij gaven aan behoefte te hebben aan een andere manier van berekenen van de kinderalimentatie. Ook is er behoefte aan een hulpmiddel bij de berekening van de kinderalimentatie. Opvallend is dat een tabel verkozen wordt boven een formule.

Er is een groot verschil tussen de mening van de onderhoudsplichtigen en de onderhoudsgerechtigden. Onderhoudsplichtigen hebben een minder goed inzicht in de te nemen stappen om kinderalimentatie te berekenen dan onderhoudsgerechtigden. Ze weten wél beter dan onderhoudsgerechtigden welke stappen ze moeten ondernemen als hun omstandigheden wijzigen, maar ze zijn het er minder vaak mee eens. Heel opvallend is verder dat de ondervraagde onderhoudsplichtigen beduidend ontevredener blijken te zijn met de huidige alimentatieberekening dan onderhoudsgerechtigden. Ze vinden bovendien de alimentatieberekening die de deskundige maakte en de uitleg erbij minder vaak begrijpelijk dan onderhoudsgerechtigden. Ook is de onderhoudsplichtige duidelijk negatiever over de hoogte van kinderalimentatie. Tot slot is meer dan driekwart van de onderhoudsplichtigen ontevreden over de kosten die hij aan de deskundige moest voldoen voor het berekenen van kinderalimentatie. De behoefte aan een ander systeem is dan ook groter bij onderhoudsplichtigen: ze zijn veel positiever dan alimentatiegerechtigden over een andere manier van berekenen, hebben meer behoefte aan een andere manier van berekenen en zijn positiever over een tabel en formule. Juist de ouders die de kinderalimentatie moeten betalen zijn dus ontevreden over het huidige kinderalimentatiestelsel en zijn van mening dat de kinderalimentatieberekening eenvoudiger moet worden.

Ook verschilt de mening van de respondenten die respectievelijk één of twee advocaten of mediators/echtscheidingsmakelaars hebben ingeschakeld. Opvallend is dat mediators en echtscheidingsmakelaars op veel punten negatiever uit de enquête naar voren komen dan advocaten. Er blijkt een verschil te zijn wat betreft de inkomensverdeling. Mensen met een hoger inkomen maken meer gebruik van een mediator/echtscheidingsmakelaar dan mensen met een lager inkomen. Deze groep kan andere wensen en verwachtingen hebben dan mensen met een lager inkomen wat een verklaring voor

het verschil in tevredenheid kan zijn. Verder is het mogelijk dat advocaten door hun achtergrond en opleiding meer inzicht kunnen bieden in de alimentatieberekening dan mediators/echtscheidingsmakelaars.

Uit het onderzoek blijkt verder dat veelvuldig gebruik wordt gemaakt van de Tremanormen bij de berekening van de kinderalimentatie. Er worden nauwelijks andere methoden genoemd. De boekjes van het Nibud worden wél een paar keer genoemd. Ook door mediators worden de Tremanormen veelvuldig gebruikt.

De laatste opvallende conclusie is dat bijna de helft van de respondenten, die na 1 maart 2009 zijn gescheiden, geen ouderschapsplan heeft opgesteld. Dit is tegen de verwachting in, omdat het een verplicht onderdeel is van de echtscheiding. Verder is er een grote ontevredenheid over de bijdrage van het ouderschapsplan aan de alimentatieberekening. Respondenten met een ouderschapsplan vinden de berekening vaker onbegrijpelijk dan degenen zonder ouderschapsplan. Onderhoudsgerechtigden oordelen positiever dan onderhoudsplichtigen over de bijdrage van het ouderschapsplan aan de alimentatieberekening.

4 Literatuurlijst

Atkinson & McKay 2005

A. Atkinson, & S. McKay, *Investigating the compliance of Child Support Agency clients*. Department for Work and Pensions Research Report No. 285. Leeds: Corporate Document Services 2005.

Baarda & de Goede 2006

D.B. Baarda & M.P.M. de Goede, *Basisboek methoden en technieken: Handleiding voor het opzetten en uitvoeren van kwantitatief onderzoek*, Groningen: Wolters-Noordhoff.

Bell, Kazimirki & La Valle 2006

A. Bell, A. Kazimirski, & I. La Valle, *An investigation of CSA Maintenance Direct Payments: Qualitative study*. DWP Research Report No. 327. Leeds: Corporate Document Services 2006.

Bol 2010a

J.P.M., Bol, 'Tremenormen in de mediationpraktijk 2: de verdeling van de kosten van kinderen', *REP*, juni 2010, 2, p. 57-60.

Bol 2010b

J.P.M., Bol, 'Tremenormen in de mediationpraktijk 3: een pleidooi voor praktijkgerichte alimentatienormen', *REP*, juli 2010, 3, p. 95-98.

Dijksterhuis 2008

B.M. Dijksterhuis, *Rechters normeren de alimentatiehoogte: Een empirisch onderzoek naar rechterlijke samenwerking in de Werkgroep Alimentatienormen (1975-2007)*, Leiden: University Press 2008.

Dijksterhuis 2009

B.M. Dijksterhuis, 'Drie keer alimentatiewetgeving voorkomen met rechterlijke alternatieven', *FJR* 2009, 19, p. 47-52.

De Jonge & Van der Weerd 2010

M. de Jonge, & C. van der Weerd, *TNO-rapport 35415. Rapportage klantervaring in kaart – Levensgebeurtenis echtscheiding*, 2010.

Jonker 2011

M. Jonker, 'Nieuwe wegen in het alimentatierecht', in: Boele- Woelki e.a., (red.), *Actuele ontwikkelingen in het familierecht. Vijfde UCERF symposium*, Nijmegen: Ars Aequi Libri 2011.

Saunders, Lewis & Thornhill 2007

M. Saunders, P. Lewis & A. Thornhill, *Methoden en technieken van onderzoek*, Amsterdam: Pearson Education Benelux, 2007.

Skinner 2009

C. Skinner, 'Understanding Willingness to Pay Child Support', in: I. Curry-Sumner & C. Skinner, (red.), *Child Maintenance in The Netherlands and the United Kingdom. Persistent Problems, Finding Solutions*, Nijmegen: Wolf 2009.

De Vocht 2010

A. de Vocht, *Basishandboek SPSS 18 IBM SPSS statistics*, Utrecht: Bijleveld Press, 2010.

Voert & Geurts 2011

M.J. ter Voert & T. Geurts, 'Hoeveel kost gesubsidieerde rechtsbijstand voor scheidingen?', *FJR* 2011, 75, nr. 11-12.

Wikeley 2001

N. Wikeley (red.), *National Survey of Child Support Agency Clients Research Report nr. 152*, London: Department for Work and Pensions 2001.

Wikeley e.a. 2008

N. Wikeley, E. Ireland, C. Bryson & R. Smith, *Relationship Separation and Child Support Study*, DWP Research Report No 503, 2008.

Bijlage 1: vragenlijst

«Geslacht» «Naam »
«Straat_huisnr»
«Postcode» «Plaats»

Datum: 26 mei 2011
Onderwerp: **Onderzoek berekening kinderalimentatie**

Geachte «Geslacht» «Naam»,

Momenteel is er in de politiek (opnieuw) discussie over de manier waarop de kinderalimentatie wordt berekend. Vragen zijn in hoeverre de berekening van de hoogte van de kinderalimentatie duidelijk is en of er behoefte is aan een andere manier van berekenen van de kinderalimentatie.

Het LBIO voert samen met de Hogeschool van Amsterdam een onderzoek uit naar de mening van de burger over de manier waarop de kinderalimentatie wordt berekend. Met de resultaten van het onderzoek kan de politiek geadviseerd worden over (een eventuele verandering van) het kinderalimentatiestelsel.

Voor dit onderzoek heeft het LBIO op geheel willekeurige wijze uit het bestand van huidige en vroegere klanten een aantal mensen geselecteerd. Uw gegevens zijn daarbij naar voren gekomen.

De reden dat we u benaderen is dat we graag willen weten wat u vindt van de manier waarop de kinderalimentatie wordt berekend. Bent u het eens met de hoogte van de kinderalimentatie? Begrijpt u hoe het bedrag is berekend? Wat vindt u van het bedrag dat u moet betalen of ontvangen vergeleken met anderen in uw omgeving? Is er volgens u behoefte aan een hulpmiddel bij het berekenen van de kinderalimentatie?

Wij hopen dat u het belang van dit onderzoek inziet en bereid bent om er aan mee te werken door het invullen van bijgevoegde vragenlijst. Dit neemt maximaal 10 minuten van uw tijd in beslag. U kunt de vragenlijst terugsturen naar het LBIO met de bijgevoegde retour enveloppe. Een postzegel is niet nodig.

De vragenlijsten zijn volstrekt anoniem en het LBIO en de Hogeschool van Amsterdam weten niet wie er wel of niet meewerken aan het onderzoek. Verder worden alle gegevens van degenen die meedoen bij elkaar opgeteld. Zo kan niet ontdekt worden wie wat heeft geschreven.

Voor uw medewerking danken wij u bij voorbaat.

Met vriendelijke groet,

L.D. de Bakker RA
Directeur
LBIO

mr. dr. B.M. Dijksterhuis
Hogeschool van Amsterdam,
HBO-Rechten

- 1 Voor hoeveel kinderen is er kinderalimentatie vastgesteld?
..... kind(eren)
- 2 Bruto hoogte van uw inkomen ten tijde van de scheiding/verbreken van de relatie
  - Tussen minimum inkomen en modaal (ongeveer € 2500 bruto per maand)
  - Tussen modaal en twee keer modaal
  - Meer dan twee keer modaal
- 3 Hoogte inkomen ex-partner ten tijde van de scheiding/verbreken van de relatie
  - Tussen minimum inkomen en modaal (ongeveer € 2500 bruto per maand)
  - Tussen modaal en twee keer modaal
  - Meer dan twee keer modaal
- 4 Wist u welke stappen u moest ondernemen om de kinderalimentatie te berekenen?
  - Ja
  - Nee
  - Deels
- 5 Heeft u een ouderschapsplan opgemaakt?
  - Ja
  - Nee, daar werden wij het niet over eens verder naar 7
  - Nee, wij zijn vóór 1 maart 2009 gescheiden/uit elkaar gegaan verder naar vraag 7
- 6 Heeft het ouderschapsplan bijgedragen aan afspraken over de kinderalimentatie?
  - Positief: dankzij het ouderschapsplan hebben wij goede afspraken
  - Negatief: vanwege het ouderschapsplan kwamen wij niet tot afspraken
  - Geen rol
- 7 Is er voordat u bij de rechter kwam een kinderalimentatieberekening gemaakt?
  - Ja,
    - door mij en mijn ex-partner
    - door een deskundige
    - maar na de berekening hebben wij een andere afspraak gemaakt
  - Nee, (verder naar vraag 16)
    - mijn ex-partner en ik hebben wel afspraken gemaakt
    - er is geen berekening en geen afspraak gemaakt over de kinderalimentatie
- 8 Is voor de kinderalimentatieberekening gebruik gemaakt van normen/richtlijnen?
  - Ja, van de rechterlijke Tremanormen
  - Ja, anders.....
  - Nee,.....
  - Dat weet ik niet
- 9 Van welke deskundige heeft u gebruik gemaakt bij de berekening van de kinderalimentatie (u kunt meerdere opties kiezen)?
  - Eén gezamenlijke advocaat
  - Twee advocaten, één advocaat voor mij en één voor mijn ex-partner
  - Mediator
  - Echtscheidingsmakelaar
  - Anders, te weten ....
  - Geen. Verder naar vraag 16
- 10 Was de wijze waarop de deskundige de kinderalimentatie heeft berekend begrijpelijk?
  - Ja
  - Nee.....
  - Deels
- 11 Leidde het maken van de berekening bij de deskundige tot meningsverschil tussen u en uw ex-partner?
  - Ja.....
  - Nee.....

- 12 Was u tevreden over de kinderalimentatieberekening die de deskundige heeft gemaakt?
- Ja
  - Nee, want.....
  - Deels
- 13 Wat is uw mening over het aantal posten dat in de berekening werd meegenomen?
- Voldoende
  - Te veel
  - Te weinig
  - Geen mening
- 14 Was u tevreden over de uitleg die de deskundige u gaf bij de berekening?
- Ja
  - Nee, want.....
  - Deels
- 15 Was u tevreden over de kosten die u aan de deskundige moest voldoen voor het berekenen van de kinderalimentatie?
- Ja
  - Nee.....
- 16 Hoe is de kinderalimentatie uiteindelijk vastgesteld:
- De rechter heeft de afspraken tussen mij en mijn ex-partner overgenomen
  - De rechter heeft de berekening zoals deze gemaakt is door de deskundige, overgenomen.
  - De rechter heeft de kinderalimentatie vastgesteld
  - Anders.....
- 17 Heeft u na de uitspraak van de rechter een afwijkende afspraak met uw ex-partner gemaakt over de hoogte van de kinderalimentatie?
- Ja een hoger bedrag
  - Ja een lager bedrag
  - Nee
  - Anders.....
- 18 Was u het ten tijde van de uitspraak van de rechter eens met de hoogte van de kinderalimentatie?
- Ja
  - Nee,
    - te hoog
    - te laag
    - anders namelijk.....
- 19 Bent u het op dit moment nog eens met de hoogte van de kinderalimentatie?
- Ja
  - Nee,
    - te hoog
    - te laag
    - anders namelijk.....
- 20 Wat vindt u van de hoogte van uw kinderalimentatie vergeleken met anderen in uw omgeving/lotgenoten via internet?
- Is vergelijkbaar
  - Te hoog
  - Te laag
  - Eens met het bedrag
  - Ik heb het niet vergeleken
  - Geen mening
- 21 Zijn er (ooit) betalingsproblemen (geweest) ten aanzien van kinderalimentatie?
- Ja
  - Nee

22 Deze vraag is alleen voor alimentatieplichtigen. Bent u alimentatiegerechtigde dan kunt u deze vraag overslaan en doorgaan naar vraag 23.

Indien de vorige vraag met ja is beantwoord: wat is de reden van de betalingsproblemen (u kunt meerdere opties kiezen)?

- Oneens met de hoogte van de kinderalimentatie
- Onvoldoende inzicht in hoe de kinderalimentatieberekening tot stand is gekomen
- Oneens met bepaalde posten in de kinderalimentatieberekening
- Onvoldoende financiële middelen
- Geen of weinig omgang met het kind/de kinderen
- Onduidelijk waar de ex-partner de kinderalimentatie aan uitgeeft
- Ruzie met de ex-partner
- Anders.....

23 Had u ten tijde van de berekening van de kinderalimentatie behoefte aan een andere manier van berekenen?

- Ja, namelijk.....
- Nee, namelijk.....
- Geen mening

24 Had u ten tijde van de berekening van de kinderalimentatie behoefte aan een hulpmiddel (bijvoorbeeld een folder of rekenprogramma) bij het berekenen van kinderalimentatie?

- Ja, namelijk.....
- Nee
- Geen mening

25 Wat is uw mening over een formule waarmee u met enkele variabelen (bijvoorbeeld inkomen en aantal kinderen) de hoogte van de kinderalimentatie kan berekenen?

- Positief, want....
- Negatief, want...
- Geen mening

26 Wat is uw mening over een tabel waarin u aan de hand van enkele variabelen (bijvoorbeeld het inkomen en aantal kinderen) de hoogte van de kinderalimentatie zou kunnen opzoeken?

- Positief, want....
- Negatief, want...
- Geen mening

27 Bent u het eens met de stappen die u moet nemen als uw omstandigheden wijzigen (bijvoorbeeld ontslag of een nieuw gezin)?

- Ja
- Nee,.....
- Ik weet niet welke stappen ik moet ondernemen

28 Heeft u nog opmerkingen en/of suggesties over de berekening van de kinderalimentatie dan kunt u die hieronder weergeven.

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

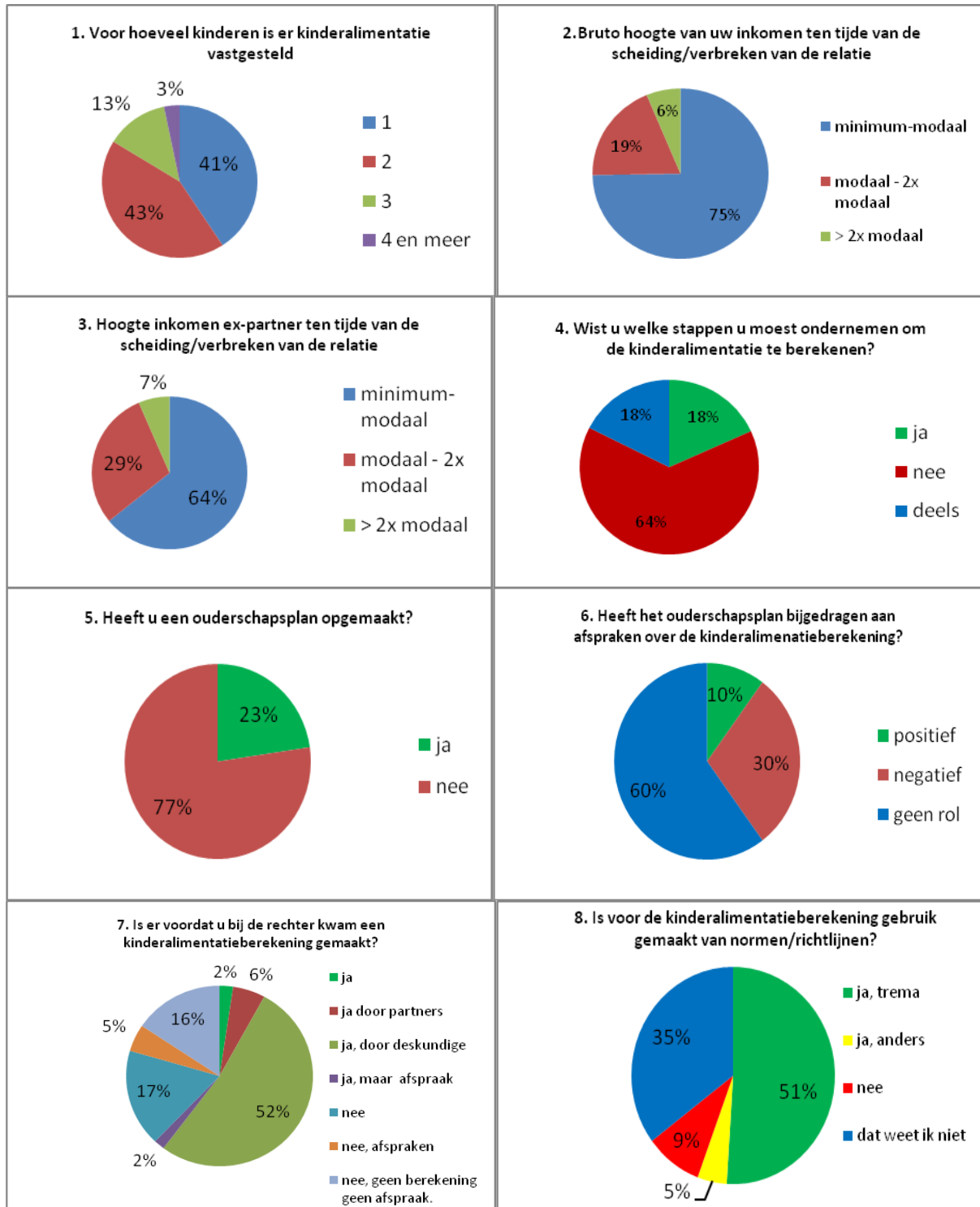
.....

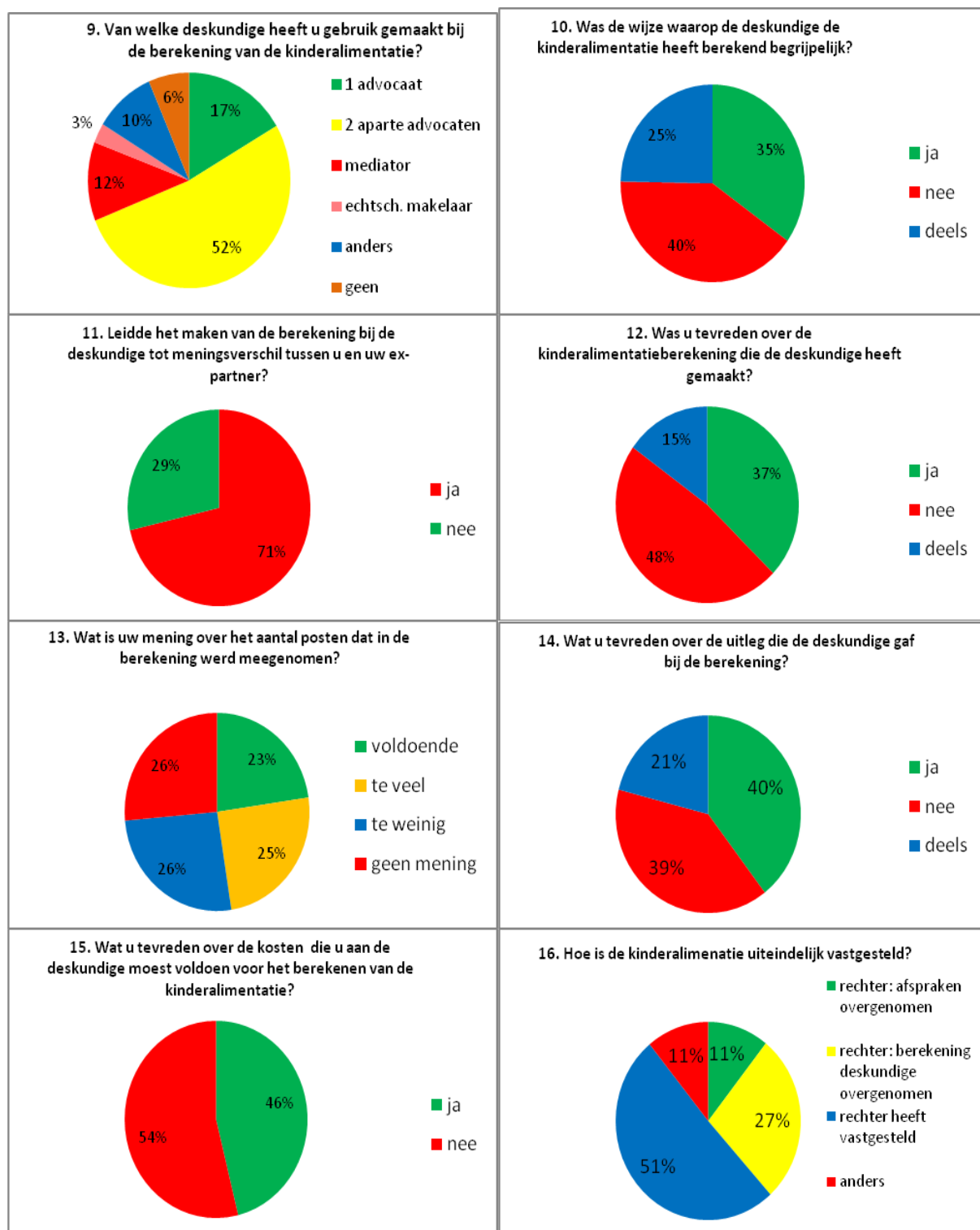
.....

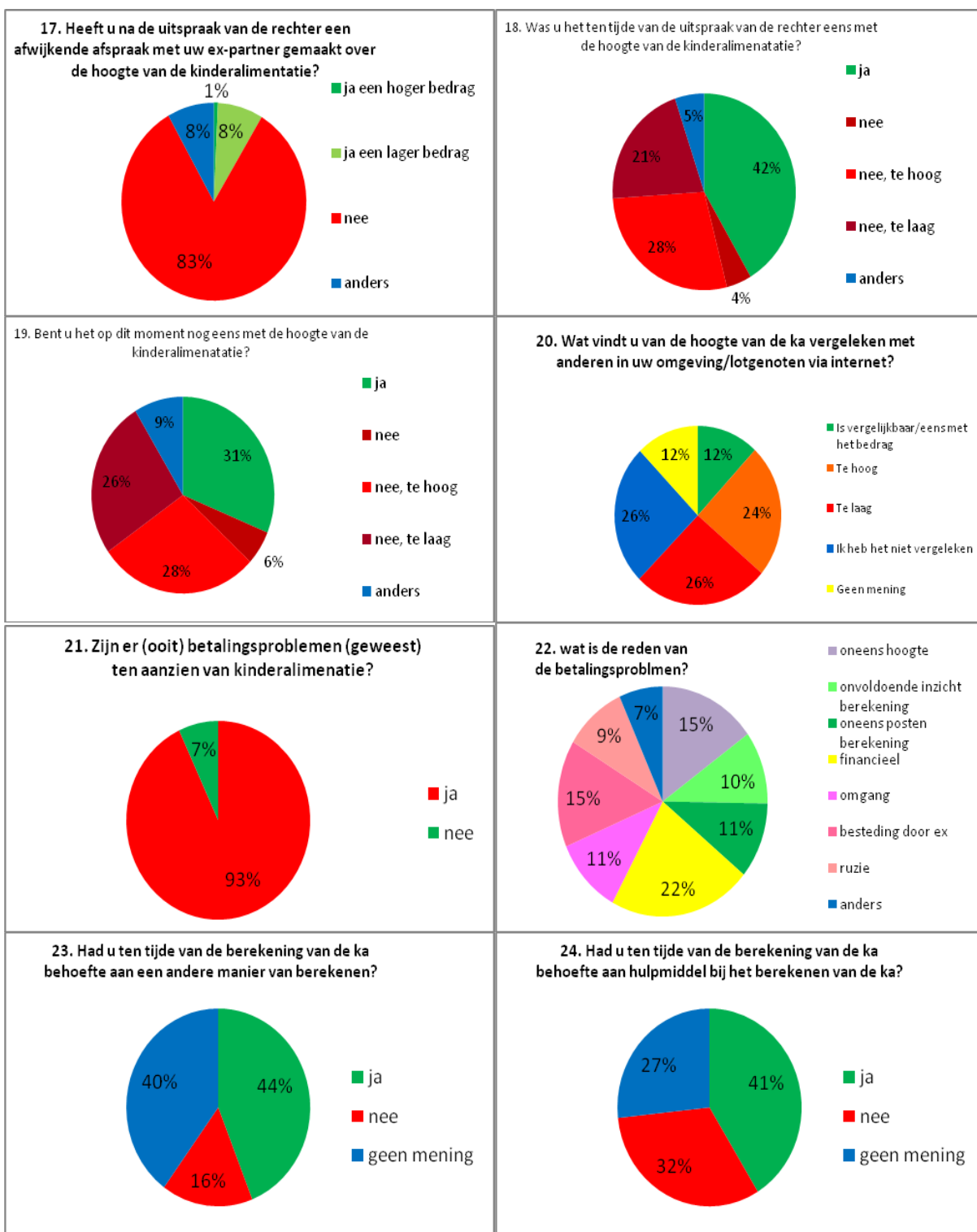
.....

.....

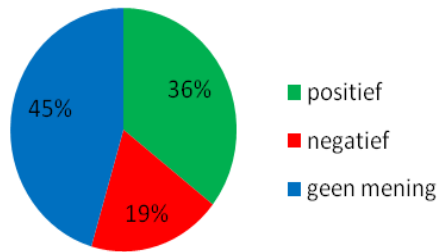
Bijlage 2 Cirkeldiagrammen algemeen

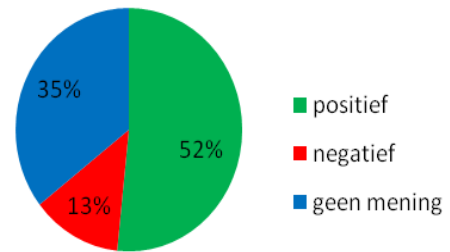

25. Wat is uw mening over een formule waarmee u met enkele variabelen de hoogte van de ka kan berekenen?

26. Wat is uw mening over een tabel waarin u aan de hand van enkele variabelen de hoogte van de ka zou kunnen opzoeken?

27. Bent u het eens met de stappen die u moet nemen als uw omstandigheden wijzigen?

